

Populistinės nuostatos ir balsavimas: ar populistinės nuostatas turintys rinkėjai balsuoja už naująsias partijas? (2016 metų Seimo rinkimų atvejis)

Paulius Skirkevičius

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto jaunesnysis asistentas
El. paštas: paulius.skirkevicius@gmail.com

Santrauka. Kalbant apie vis pasikartojančią naujų / atsinaujinusių partijų sėkmę rinkimuose Lietuvoje, dažnai joms prikljuojama populistų etiketė ir jų sėkmė rinkimuose iš dalies aiškinama per populizmo prizmę, kaip sugebėjimas mobilizuoti rinkėjus panaudojus populistinei politikai būdingus elementus. Šiame straipsnyje siekiama atsakyti į klausimą, ar rinkėjų populistinės nuostatos gali būti veiksnys, paaiškinantis balsavimą už naują / atsinaujinusių partiją. Visų pirma, nagrinėjama pati populistinių nuostatų struktūra. Panaudojus „Palyginamosios rinkimų sistemų studijos“ (CSES) siūlomą populizmo nuostatų matavimą, kuris remiasi ideologiniu požiūriu į populizmą, atskleidžiama, kad prasminga kalbėti apie dvi populizmo dimensijas – antilietistinę ir susijusią su žmonių vaidmeniu šalies valdyme – kaip teoriškai ir tikimasi šias nuostatas nagrinėjančioje literatūroje.

Kalbant apie tai, kaip šios nuostatos veikia rinkiminį elgesį ir balsavimą už naują politinę jėgą laikomą Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungą, analizė atskleidė, kad šios nuostatos, nors ir paplitusios visuomenėje, nėra reikšmingos aiškinant balsavimą. Balsavimą už naują politinę jėgą labiau paaiškina pasitikėjimo / politinės paramos kintamieji, kurie, atrodo, yra labiau susiję su buvusių valdančiųjų vertinimu.

Reikšminiai žodžiai: naujos partijos, populizmas, rinkiminis elgesys.

Received: 10/10/2021. **Accepted:** 18/05/2022

Copyright © 2022 Paulius Skirkevičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Populist Attitudes and Voting: Does Populist Voters vote for New Political Parties? (The Case of 2016 Seimas Elections?)

Abstract. Concerning the success of new/renewed political parties in Lithuania, quite often they are labelled as populist ones. This article seeks to answer the question – do populist attitudes of individuals could be variable that explains voting for new political parties? Firstly, we analyse the structure of populist attitudes in Lithuania. The analysis using attitudes measures suggested by CSES revealed that these attitudes fit theoretical expectations quite well. Two dimensions of populist attitudes can be distinguished – anti-elitism and the one concerning people’s role in politics. Further analysis of electoral behaviour, that populist attitudes does not explain voting for the new political party, other variables such as political support/trust does explain it better. However the analysis is limited to one elections and one political party, so the conclusions should be considered with caution and further analysis is needed.

Keywords: new parties, populism, electoral behaviour.

Ivadas

Kalbėdami apie naujųjų partijų sėkmės fenomeną Vidurio ir Rytų Europos regione, susiduriame su gana dažnai šiame kontekste vartojama sąvoka „populizmas“. Neretai būtent naujai iškilusioms partijoms prikljuojama populizmo etiketė. Tai ryškiau matome viešojoje erdvėje, žiniasklaidoje, kur populizmo sąvoka vartojama gana laisvai, o populistinėmis politinėmis jėgomis dažnai vadinamos tos partijos, kurios taiko vadinamąją visuotinę (angl. *catch-all*) rinkimų strategiją. Tačiau populizmo etiketės klijavimas naujoms politinėms jėgoms gana būdingas ir akademinėje literatūroje. Štai Cristianas Pop-Elechesas, nagrinėdamas naujų partijų sėkmę Centrinėje ir Rytų Europoje, teigia, kad dauguma tokių partijų yra tuščios protesto mašinos, nesiūlančios jokios aiškesnės ideologinės / programinės platformos ir sėkmę grindžiančios rinkėjų nusivylimu įsitvirtinusioms partijomis. Tokioms partijoms autorius prilipdo naujų populistinių centristinių partijų vardą, o populistinėmis partijomis vadina Lietuvoje naujai atsiradusią Naująją sąjungą (2000 m.), stipriai atsinaujinusią Lietuvos liberalų sąjungą (2000 m.), Darbo partiją (2004 m.) bei „Tvarką ir teisingumą“ (2004)¹. Tą patį centristinių populistų terminą, nagrinė-

¹ Grigore Pop-Eleches, „Throwing out the Bums: Protest Voting and Unorthodox Parties after Communism“, *World Politics* 62, nr. 2 (2010): 221–260.

dami naujas Vidurio ir Rytų Europos partijas, vartoja ir kiti autoriai². Ekspertų sudarytoje populistinių partijų duomenų bazėje „The Populist“ populistinėmis partijomis įvardijamos kone visos nuo 2004 m. sėkmingai Seimo rinkimuose pasirodžiusios naujos partijos³. Lietuvos tyrėjų darbuose galime rasti naujas partijas vadinant tai populistinėmis, tai protesto, pernelyg nepabrėžiant skirties tarp šių dviejų sąvokų⁴. Taigi galima matyti tendenciją sieti naujas politines jėgas su populizmu. Taip pat vertėtų pažymėti, kad, remiantis Lietuvoje atliktais diskurso tyrimais, tai nėra tuščias etikečių klijavimas. Nors ir negalima kalbėti apie kokį nors visiškai bendrą populistinį diskursą, visgi minėtos partijos savo programose ir rinkimų kampanijose pasižymi vienokiais ar kitokiais populistiniais diskursais ir taip stengiasi mobilizuoti rinkėjus⁵. Tai rodo, kad Lietuvoje bent iš dalies egzistuoja populistinės politikos pasiūla, kurią dažnu atveju suteikia naujai susikūrusios ir sėkmingai Seimo rinkimuose pasirodančios partijos.

Nors populizmo tyrimai jau ilgą laiką sparčiai plėtojami, dažniausiai jie koncentravosi rinkiminės pasiūlos pusėje, tai yra jų tyrimo objektas dažniausiai buvo ir vis dar yra politinės partijos, judėjimai, jų teikiamos programos, diskursas. O analize siekiama atskleisti, kurias parti-

² Hanspeter Kriesi, „The Populist Challenge“, *West European Politics* 37, nr. 2 (April 2014): 361–378, <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.887879>; Peter Učeň, „Parties, Populism, and Anti-Establishment Politics in East Central Europe“, *SAIS Review of International Affairs* 27, nr. 1 (2007): 49–62; Ben Stanley, „Populism in Central and Eastern Europe“, in *The Oxford Handbook of Populism*, sud. Cristóbal Rovira Kaltwasser, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, Pierre Ostiguy (Oxford: Oxford UP, 2017), 140–158.

³ Matthijs Rooduijn, Stijn Van Kessel, Caterina Froio, Andrea Pirro, Sarah De Lange, Daphne Halikiopoulou, Paul Lewis, Cas Mudde ir Paul Taggart (2019), „The Populist: An Overview of Populist, Far Right, Far Left and Eurosceptic Parties in Europe“, www.populist.org.

⁴ Mindaugas Jurkynas, „Populist Parties in Lithuania: Curious Case of Party Order and Justice and Its Leadership“, *Polish Political Science Review* 7, nr. 1 (January 2019): 120–137, <https://doi.org/10.2478/ppsr-2019-0008>.

⁵ Karolis Jonutis, „Post-demokratija ir populistiniai diskursai Lietuvoje“, *Daktaro disertacija* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2019); Jogilė Ulinskaitė, „Lietuvos populistinių partijų atstovavimo samprata ir jos santykis su atstovaujama demokratija“, *Daktaro disertacija* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018).

jas galima laikyti populistinėmis. Lietuvoje atliekami tyrimai taip pat dažniausiai yra priskirtini prie tokio tipo tyrimų⁶. Tačiau, kalbant apie rinkiminį elgesį ir rinkėjų motyvaciją rinktis vieną ar kitą politinę jėgą, pačių partijų klasifikavimas kaip populistinių suteikia ne tiek ir daug naudos, o kartais ir veda prie ganėtinai tautologiškos logikos – partija yra populistinė, todėl jos rinkėjai taip pat yra populistai. Visgi pastaruoju metu matyti, kad populizmo tyrimuose vis daugiau dėmesio teikiama populizmui rinkiminės paklausos pusėje, tai yra rinkėjų / individualiu lygmeniu. Skirtingi autoriai pradėjo nagrinėti savitas populistines rinkėjų nuostatas, kurios gali suteikti aiškesnį supratimą apie populistinių partijų sėkmę ir jų elektoratą⁷. Taigi populizmas pradėtas suvokti kaip išmatuojama savybė, kuri gali būti priskiriama ne vien politinėms jėgoms, bet ir rinkėjams. Kartu tyrėjų arsenalą papildė ne vienas populistinių nuostatų matavimo įrankis (skalė), kuriais siekiama apčiuopti šias rinkėjų nuostatas. Studijos, kurios nagrinėja populistines pažiūras individų lygmeniu ir naudoja skirtingas tų pažiūrų matavimo skales, dažniausiai daro prielaidą, kad šios pažiūros daro įtaką politiniam asmenų elgesiui, kartu ir vienai iš ryškiausių tokio elgesio formų – balsavimui.

Minėta, kad naujosios partijos Centrinės ir Rytų Europos regione, taip pat Lietuvoje, dažnai yra priskiriamos prie populistinių politinių jėgų, o ir pačios partijos bent iš dalies pateikia populistinės politikos pasiūlą. Todėl kyla klausimas – ar galime kalbėti apie pasiūlos ir paklausos suderinimą. Kitaip tariant, ar populistinės individų pažiūros gali būti tas veiksnys, kuris gali padėti paaiškinti balsavimą būtent už naujai iškilusias partijas. Šiame straipsnyje ir keliamas šis pagrindi-

⁶ Gintaras Aleknonis ir Renata Matkevičienė, „Populism in Lithuania: Defining the Research Tradition“, *Baltic Journal of Law & Politics* 9, nr. 1 (2016): 26–48.

⁷ Agnes Akkerman, Cas Mudde ir Andrej Zaslove, „How Populist are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters“, *Comparative Political Studies* 47, nr. 9 (2013): 1324–1353; Kirk Andrew Hawkins, Scott Riding ir Cas Mudde, in *Measuring Populist Attitudes* (Mexico City: Committee on Concepts and Methods, 2012); Steven M. Van Hauwaert ir Stijn Van Kessel, „Beyond Protest and Discontent: A Cross-National Analysis of the Effect of Populist Attitudes and Issue Positions on Populist Party Support“, *European Journal of Political Research* 57, nr. 1 (August 2017): 68–92, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12216>.

nis klausimas. Atsakymo ieškoma, nagrinėjant Lietuvos atvejį, kur naujų politinių partijų sėkmė yra kone kiekvieno rinkimų ciklo dalis. Greta to keliamas klausimas, ar galime kalbėti apie tokią populistinių nuostatų struktūrą, kokios tikimasi teoriškai, Lietuvos atveju?

Teorinėje šio straipsnio dalyje aptariama populizmo sąvoka, nuostatos ir jų matavimas, taip pat šios sąvokos santykis su kitomis artimomis sąvokomis, tokiomis kaip politinis pasitikėjimas / parama. Empirinėje straipsnio dalyje visų pirma, naudojant faktorinę analizę, tikrinama, kaip (ir ar) veikia populistinių pažiūrų skalė Lietuvos atveju. Galiausiai, naudojant daugianarę logistinę regresiją, siekiama išsiaiškinti, ar populistinės pažiūros paaiškina balsavimą už naują / atsinaujinusią partiją, šiuo atveju Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungą.

1. Populizmas – sąvoka, nuostatos, jų matavimas ir įtaka balsavimui

Jeigu peržvelgsime populizmo tyrimų lauką, pamatysime, kad pats populizmo sąvokos apibrėžimas yra vienas karščiausių nesutarimų taškų akademinėje diskusijoje. Galime atrasti daug skirtingų variantų, kaip autoriai, besivadovaujantys skirtingomis tyrimų tradicijomis, supranta ir apibrėžia šį reiškinį. Pavyzdžiui, populizmas apibrėžiamas kaip specifinis diskursas, politinės reprezentacijos forma⁸, savita demokratijos koncepcija⁹, masinės mobilizacijos forma¹⁰, politinio veikimo strategija¹¹ ar trumparegiška ekonominė politika¹². Taigi

⁸ Daniele Caramani, „Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government“, *American Political Science Review* 111, nr. 1 (2017): 54–67, <https://doi.org/10.1017/s0003055416000538>.

⁹ Nadia Urbinati, „Political Theory of Populism“, *Annual Review of Political Science* 22, nr. 1 (November 2019): 111–127, <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753>.

¹⁰ Paul D. Kenny, „Populism and Patronage: Why Populists Win Elections“, in *India, Asia, and Beyond* (Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2017).

¹¹ Kurt Weyland, „Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics“, *Comparative Politics* 34, nr. 1 (2001): 1, <https://doi.org/10.2307/422412>.

¹² Luigi Guiso et al., „Demand and Supply of Populism“, *BANKPEDIA REVIEW* 7, nr. 1–2 (2017): 7, https://doi.org/10.14612/guiso_herrera_morelli_sonno_1-2_2017.

nesutariama dėl pačios sąvokos šerdies, kartu ir dėl savybių, kurios turėtų būti būdingos populizmui. Taip atsiranda daugybė skirtingų charakteristikų kombinacijų, kurias galime priskirti šiam reiškiniui – nuo supaprastinto kalbėjimo ar aiškios lyderystės svarbos iki antielitizmo ir visuomenės poliarizacijos akcentavimo.

Nepaisant tokios apibrėžimų ir charakteristikų įvairovės, matyti tendencija, kad bent politikos sociologijos tyrimų srityje vyksta kristalizacija – linkstama link bendresnio požiūrio, kai populizmas siejamas su ideologija (angl. *ideanational aproach*). Čia atspirties tašku dažniausiai tampa Caso Mudde'o pasiūlytas minimalus apibrėžimas, šis autorius populizmą apibūdina kaip siaurąją ideologiją (angl. *thin ideology*), kuri, priešingai nei klasikinės visa apimančios politinės ideologijos, programine turinio prasme turi mažai ką nuoseklaus pasiūlyti. Pats populizmas pasižymi keliais pagrindiniais elementais – jis visuomenę dalija į dvi homogeniškas ir priešiškas stovyklas – žmones / piliečius ir elitą. O politika joje laikoma bendrosios piliečių valios išraiška¹³. Kitaip tariant, populizmas pagal tokį apibrėžimą yra antipluralistinis, nes nepripažįstami skirtumai tiek tarp piliečių, tiek tarp elito. Kartu yra antielitistinis, nes supriešina piliečius su neva blogu ir korumpuotu politiniu elitu. Taip pat jis pasižymi dualia politikos samprata, kai gana aiškiai matoma priešprieša tarp „gerų“ piliečių ir „supuvusio“ elito, taip pat pabrėžiant piliečių suverenumo svarbą. Remiantis tokiu apibrėžimu, daugiau ar mažiau sutariama, kad populizmą galima apibrėžti per keletą dimensijų, nemaža dalis tyrėjų naudoja šį apibrėžimą ir išskiria antielitistinę populizmo dimensiją bei dimensiją, susijusią su žmonių / piliečių vaidmeniu politikoje ir jų bendra valia.

Būtent toks populizmo suvokimas, priešingai negu apibrėžiant jį kaip diskursą ar komunikacijos formą, leidžia kalbėti ne tik apie jį kaip reiškinį, būdingą politinėms jėgoms, bet ir apie nuostatas, kurios gali būti būdingos asmenims ir taip pat būti susijusios su politine identifi-

¹³ Cas Mudde, „The Populist Zeitgeist“, *Government and Opposition* 39, nr. 4 (2004): 541–563, <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.

kacija, politiniu elgesiu, balsavimu. Kartu tyrimai rodo, kad apie populistines nuostatas galima kalbėti kaip apie atskirą reiškinių, kuris skiriasi nuo elitizmo, politinės paramos ar suvokto piliečių efektyvumo¹⁴. Populizmas kaip nuostatos tiriamos kaip daugiadimensinis reiškinys, tas dimensijas išskiriant būtent pagal pagrindinius populizmo elementus – antielitizmą, antipliuralizmą ir pabrėžiamą žmonių suverenumą. Ne vienas tyrimas rodo, kad populistinės nuostatos yra gana paplitęs reiškinys įvairių šalių visuomenėse¹⁵. Visgi, pasak tyrėjų, populistinės nuostatos dažnu atveju gali būti gana latentinis (paslėptas) reiškinys. Kitaip tariant, nuostatos, nors gana stipriai paplitusios visuomenėje, ne visada gali pasireikšti aiškesniu pavidalu, o turi būti aktyvuojamos tam tikro politinio ar ekonominio konteksto¹⁶.

Kilus susidomėjimui populistinėmis nuostatomis, jos daugiausia tirtos kaip priklausomasis kintamasis, imta ieškoti to „populistinio piliečio“ ir su kokiomis savybėmis susijusios šios nuostatos. Kalbant apie sociodemografinį „populistinio piliečio“ profilį, dažnas tyrimas rodo, kad tai dažniausiai žemesnio išsilavinimo, socialinės padėties, periferijos gyventojas¹⁷, požymiai literatūroje dažnai siejami su „globalizacijos / modernizacijos“ pralaimėtojais¹⁸. Tiesa, jeigu apsiribosime tik balsuojančiais už populistinėmis laikomas partijas – sunku

¹⁴ Bram Geurkink et al., „Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles?“, *Political Studies* 68, nr. 1 (2019): 247–267, <https://doi.org/10.1177/0032321719842768>.

¹⁵ Kristof Jacobs, Agnes Akkerman ir Andrej Zaslove, „The Voice of Populist People? Referendum Preferences, Practices and Populist Attitudes“, *Acta Politica* 53, nr. 4 (2018): 517–541, <https://doi.org/10.1057/s41269-018-0105-1>; Agnes Akkerman, Andrej Zaslove ir Bram Spruyt, „‘We the People’ or ‘We the Peoples’? A Comparison of Support for the Populist Radical Right and Populist Radical Left in the Netherlands“, *Swiss Political Science Review* 23, nr. 4 (2017): 377–403, <https://doi.org/10.1111/spsr.12275>.

¹⁶ Kirk A. Hawkins, Cristóbal Rovira Kaltwasser ir Ioannis Andreadis, „The Activation of Populist Attitudes“, *Government and Opposition* 55, nr. 2 (2018): 283–307, <https://doi.org/10.1017/gov.2018.23>.

¹⁷ Cristóbal Rovira Kaltwasser ir Steven M. Van Hauwaert, „The Populist Citizen: Empirical Evidence from Europe and Latin America“, *European Political Science Review* 12, nr. 1 (2019): 1–18, <https://doi.org/10.1017/s1755773919000262>.

¹⁸ Ronald Inglehart ir Pippa Norris, „Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash“, *SSRN Electronic Journal*, 2016, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2818659>.

kalbėti apie kokį nors bendresnį tokio rinkėjo profilį skirtingose šalyse¹⁹. Kalbant apie populizmą neišvengiamai paliečiamas ir jo santykis su demokratija bei atstovavimu. Čia iškyla tam tikras prieštaravimas – iš vienos pusės, populizmą galima traktuoti kaip grėsmę atstovaujamajai demokratijai, nes jis savyje turi antipliuralistinių elementą, iš kitos pusės, populizmą galima matyti kaip siūlantį atstovaujamosios demokratijos pataisymus, siekiant tarsi suteikti balsą dabartinėje sistemoje menkai atstovaujamiems visuomenės sluoksniams. Persikeliant į individualių nuostatų lygmenį, kyla klausimas, koks populistinio piliečio santykis su demokratija? Tokie tyrimai rodo gana bendrą tendenciją, kad populistinėmis nuostatomis pasižymintys piliečiai visgi yra gana ištikimi demokratiniais principams, tačiau yra labiau nepatenkinti šių principų įgyvendinimu praktikoje²⁰.

Šio straipsnio kontekste aktualiausia yra tai, kaip populistinės nuostatos susijusios su balsavimu. Kalbant apie šį ryšį, reikia pasakyti, kad tokių nuostatų turėjimas automatiškai nereiškia, jog žmogus rinksis būtent populistine laikomą politinę jėgą. Piliečiai turi daug įvairių politinių nuostatų, tačiau nebūtinai jomis vadovaujasi balsuodami. Štai Benas Stanley, nagrinėdamas Slovakijos atvejį, atranda, kad tokios nuostatos yra gana paplitusios visuomenėje, tačiau jų įtaka rinkiminiam elgesiui yra gana ribota, ypač lyginant su kitais balsavimą paaiškinančiais veiksniais²¹. O to paties autoriaus Lenkijos atvejo studija rodo, kad populizmas paklausos pusėje (t. y. populistinės nuostatos) yra integrali politinės konkurencijos dalis, iš dalies paaiškinanti pasirinkimą tarp dviejų pagrindinių partijų, taip pat šios nuostatos koreliuoja su nau-

¹⁹ Matthijs Rooduijn, „What Unites the Voter Bases of Populist Parties? Comparing the Electorates of 15 Populist Parties“, *European Political Science Review* 10, nr. 3 (2017): 351–368, <https://doi.org/10.1017/s1755773917000145>.

²⁰ Kaltwasser ir Van Hauwaert, „The Populist Citizen: Empirical Evidence from Europe and Latin America“.

²¹ Ben Stanley, „Populism, Nationalism, or National Populism? an Analysis of Slovak Voting Behaviour at the 2010 Parliamentary Election“, *Communist and Post-Communist Studies* 44, nr. 4 (December 2011): 257–270, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2011.10.005>.

jai iškilusių partijų vertinimu²². Remiantis tuo, kad populizmą laikome pavyzdžiu siaurosios ideologijos, kuri nepasiūlo nuoseklių politinių, ekonominių projektų ir gali būti derinama su nuoseklesniais siūlymais, galima sakyti, kad piliečiai nesirinks populistinių jėgų, kurios nepasiūlys jiems tinkančio politinio ar ekonominio projekto arba to paties bendros žmonių valios supratimo. Galime manyti, kad rinkėjai nesirinks balsuoti už tokius populistus, kurių kitoms politinėms idėjoms jie nepritaria. Kitaip tariant, kontekste, kur svarbios ir kitos politinės nuostatos, galima tikėtis, kad populistinės nuostatos ves prie balsavimo už, pavyzdžiui, kairiuosius populistus, palyginti su kairiaisiais ne populistais, tačiau nelabai galime tikėtis, kad tai vestų prie balsavimo už dešiniuosius populistus, palyginti su kairiaisiais ne populistais. Daugiau šalių apimančios studijos ir atskleidžia, kad populistinės pažiūros turi didesnę aiškinamąją galią, kalbant apie balsavimą už populistines partijas, kartu jos neblogai sąveikauja su gana konkrečiomis labiau tradicinėmis politinėmis nuostatomis ir tai leidžia geriau paaiškinti balsavimą tiek už kairiąsias, tiek už dešiniąsias populistines partijas²³. Kartu yra tyrimų, rodančių, kad būtent populistinės nuostatos yra vienas iš veiksnių, paaiškinančių balsavimą už naujas politines jėgas²⁴.

Kalbant apie naująsias partijas Lietuvoje, o tai ir yra pagrindinis šio tyrimo objektas, galima teigti, kad jas galima įvardyti kaip grynus „naujų projektus“²⁵, kurie neakcentuoja kokios nors aiškesnės politinės / ideologinės žinios, nors ir deklaruoja politinių reformų siekį, tačiau, priešingai nei dažnai Vakaruose veikiančios populistinės partijos, nėra radikali²⁶. Kartu Lietuvos rinkėjų elgesio gerai nepaaiškina tradicinės

²² Ben Stanley, „A New Populist Divide? Correspondences of Supply and Demand in the 2015 Polish Parliamentary Elections“, *East European Politics and Societies: And Cultures* 33, nr. 1 (August 2018): 17–43, <https://doi.org/10.1177/0888325418783056>.

²³ Van Hauwaert ir van Kessel, 68–92.

²⁴ Hugo Marcos-Marne, Carolina Plaza-Colodro ir Tina Freyburg, „Who votes for New Parties? Economic Voting, Political Ideology and Populist Attitudes“, *West European Politics* 43, nr. 1 (July 2019): 1–21, <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1608752>.

²⁵ Allan Sikk, „Newness as a Winning Formula for New Political Parties“, *Party Politics* 18, nr. 4 (2011): 465–486, <https://doi.org/10.1177/1354068810389631>.

²⁶ Paulius Skirkevičius, „Skirtingos, bet panašios? Naujųjų partijų vieta Lietuvos partinėje sistemoje“, *Politologija* 102, nr. 2 (2021 gruodis): 75–115, <https://doi.org/10.15388/polit.2021.102.3>.

rinkiminio elgesio teorijos – didesnę aiškinamąją galią šiuo atveju turi kitokio pobūdžio kintamieji²⁷, o ir rinkėjams nėra būdingas nuoseklus ideologinis mąstymas²⁸. Turint tai omenyje, galbūt būtent populistinės nuostatos gali prisidėti prie aiškinimo apie balsavimą už naujausias partijas? Į šį klausimą ir bandoma atsakyti empirinėje darbo dalyje.

Kalbant apie populizmo nuostatas, atsiranda ir tam tikras dubliavimasis su kitomis artimomis sąvokomis ir matavimo įrankiais, kuriuos tyrėjai naudoja jau nuo seno. Ypač tai ryšku kalbant apie antielitistinį populizmo komponentą, galime sakyti, kad šį elementą paliečia tiek tyrimai, nagrinėjantys politinį pasitikėjimą ir paramą, tiek politinį veiksmingumą (angl. *efficacy*), kuris iš dalies apima ir suverenumo dimensiją, matuodamas, ar žmonės jaučiasi girdimi ir gerai atstovaujami esamoje politinėje sistemoje. Juolab kad šie kintamieji buvo ir yra naudojami siekiant paaiškinti balsavimą už populistines partijas²⁹. Ir nors yra darbų, rodančių, kad galime daryti skirtį tarp šių panašių konceptų ir matavimų³⁰, visgi lieka atviras klausimas, kaipgi veikia populistinės nuostatos, aiškinant balsavimą už naujas partijas Lietuvoje, palyginti su politinio pasitikėjimo kintamaisiais?

Minėta, kad bent viena iš populizmo dimensijų (antielitizmas) yra gana glaudžiai susijusi su politinio pasitikėjimo kintamaisiais. Lietuvoje, kalbant apie vis naujai atsirandančias politines partijas, kurios sėkmingai pasirodo, dažnai galime išgirsti vartojant protesto elektorato apibrėžimą. O protesto balsavimas gali būti siejamas būtent su nepasitikėjimu politinėmis institucijomis, politikais³¹. Ankstesnių tyrimų,

²⁷ Ainė Ramonaitė (sud.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014).

²⁸ Ainė Ramonaitė ir Mažvydas Jastramskis, „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“, in *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, sud. Ainė Ramonaitė (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014).

²⁹ Rooduijn, „What Unites the Voter Bases of Populist Parties? in Pippa Norris, *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market* (New York: Cambridge University Press, 2005).

³⁰ Bram Geurkink et al., „Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles?“

³¹ Marc Hooghe ir Ruth Dassonneville, „A Spiral of Distrust: A Panel Study on the Relation between Political Distrust and Protest Voting in Belgium“, *Government and Opposition* 53, nr. 1 (2016): 104–130, <https://doi.org/10.1017/gov.2016.18>.

nagrinėjusių nepasitikėjimo ryšį su balsavimu už naujas ar populistinėmis vadinamas partijas, rezultatai nėra vienodi. Vienais atvejais to ryšio neaptinkama³², kitais konstatuojama, kad tokių partijų rinkėjai pagal „protesto potencialą“ yra kažkur per vidurį, pasitikintys mažiau už tradicinių partijų rinkėjus, bet daugiau nei išvis nebalsuojantys³³. Tyrimai, nagrinėjantys rinkiminės hiperatskaitomybės klausimą, atskleidžia savotišką Lietuvos rinkėjo kaip baudėjo logiką, kai rinkimų metu baudžiamos įsitvirtinusios politinės partijos ir renkamasi nauja alternatyva, o politinis pasitikėjimas čia vaidina nemenką vaidmenį³⁴. Šio tyrimo kontekste kyla papildomas klausimas, ar nepasitikėjimas gali geriau paaiškinti balsavimą, nei populistinės nuostatos?

Prieš pereinant prie empirinės analizės, derėtų trumpai aptarti populizmo nuostatų operacionalizaciją. Pradėjus kalbėti apie populistines asmenų nuostatas, natūraliai pradėta galvoti ir apie jų operacionalizaciją. Vieni pirmųjų siūlymą, kaip būtų galima operacionalizuoti šias latentines nuostatas, pateikė Kirkas Hawkinsas ir Scotas Ridingas, šiame siūlyme remiamasi būtent pagrindiniais populizmo elementais, kaip jie suvokiami iš ideologinio požiūrio taško – antielitizmu, dualistiniu pasaulio suvokimu ir bendros žmonių valios (suverenumo) svarba³⁵. Remiantis šiuo siūlymu bandymai operacionalizuoti populistines pažiūras ir toliau buvo plėtojami ir tobulinami, pavyzdžiui, prie matavimų pridedant klausimus, siekiančius išma-

³² Jūratė Kavaliauskaitė, „Tautos prisikėlimo partija ženkle tikrovės akvaruaruose“, in *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, sud. Ainė Ramonaitė (Vilnius: Versus Aureus), 248–306.

³³ Mažvydas Jastramskis, „Kaip blaškosi Lietuvos rinkėjas? Kaitumas, protestas ir viltis politikoje“, in *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūrų problema Lietuvos politikoje*, red. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 26–55.

³⁴ Mažvydas Jastramskis, „The Logic of the Punisher: Retrospective Voting and Hyper-Accountability in Lithuania“, *East European Politics and Societies: And Cultures*, 2021, <https://doi.org/10.1177/08883254211064488>.

³⁵ Kirk Hawkins ir Scott Riding, *Populist Attitudes and Their Correlates among Citizens: Survey Evidence from the Americas*. ECPR Workshop ‘Disassembling Populism (and Putting It Back Together Again): Collaborative Empirical Research on Interactions among Populism’s Attributes’, 2010.

tuoti populizmo antipodus – pliuralistines ir elitistines nuostatas³⁶. Visgi, nors ir galima aptikti tam tikrą nusistovėjimą matuojant šias pažiūras, negalime sakyti, kad egzistuoja vienas bendras ir aiškus standartas. Dabar akademiniam lauke galima rasti ne vieną populistinių nuostatų matavimo įrankį, štai Castanho Silva su kolegomis savo darbe lygina bent septynias egzistuojančias populizmo nuostatų skales, kurios, nors ir panašios viena į kitą, turi ir skirtumų³⁷. Apibendrinami galime pasakyti, kad visi bandymai apčiuopti populistines piliečių nuostatas remiasi išskiriamais pagrindiniais populizmo elementais – antielitizmu, antipliuralizmu ir pabrėžiamu žmonių suverenumu. Tiesa, šiame straipsnyje negalime patikrinti skirtingų populizmo operacionalizacijų veikimo dėl duomenų trūkumo, jame bus naudojama vienintelė Lietuvos atveju prieinama specialiai populizmo nuostatoms matuoti „Palyginamosios rinkimų sistemų studijos“ (CSES) tyrėjų pasiūlyta skalė, kuri teoriškai apima tris dimensijas: 1) nuostatas politinio elito atžvilgiu; 2) nuostatas atstovaujamosios demokratijos atžvilgiu; 3) nuostatas kitų (svetimų) grupių (angl. *out-groups*) atžvilgiu³⁸. Ši skalė plačiau pristatoma kitame skyriuje.

2. Duomenys ir kintamieji

Siekiant atsakyti į klausimą, ar populistinės nuostatos gali padėti paaiškinti balsavimą už naująsias partijas, tyrime naudojami 2016 m. reprezentatyvios porinkiminės apklausos duomenys (N-1500)³⁹.

³⁶ Akkerman, Mudde ir Zaslove, 1324–1353.

³⁷ Bruno Castanho Silva et al., „An Empirical Comparison of Seven Populist Attitudes Scales“, *Political Research Quarterly* 73, nr. 2 (December 2019): 409–424, <https://doi.org/10.1177/1065912919833176>.

³⁸ Hobolt et al., CSES Module 5 – Democracy Divided? People, Politicians and the Politics of Populism. CSES Planning Committee Module 5 Final Report 2016.

³⁹ Apklaušą atliko UAB „Baltijos tyrimai“. Apklausa vyko nuo 2016 m. lapkričio 11 d. iki gruodžio 10 d. Iš viso apklausta 1 500 18 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų 307 atrankos taškuose (PSU). Maksimali galima rezultatų paklaida tokio dydžio imčiai – 2,5 procentinio punkto.

Pirmasis tyrimo objektas yra pačios populistinės nuostatos. Šiame tyrime remiamasi „Palyginamosios rinkimų sistemų studijos“ (CSES) tyrėjų pasiūlyta operacionalizacija⁴⁰, kurios pagrindu suformuluoti klausimai buvo įtraukti į 2016 m. porinkiminę apklausą. Ši operacionalizacija, kaip ir anksčiau šiek tiek aptarti atvejai, remiasi populizmo kaip siaurosios ideologijos prielaida ir išskiria kelis esminius populizmo elementus.

Pirmuoju elementu (antielitistiniu) siekiama užčiuopti piliečių požiūrį į politinį elitą, tam siūlomi klausimai, apimantys kiek skirtingus neigiamo požiūrio į politikus aspektus – skirtį tarp politikų ir žmonių, suvokimą, kad politikai yra korumpuoti ir neverti pasitikėjimo, nuostatą, kad patys politikai yra problema valstybėje. Šį elementą siūloma matuoti sutikimu / nesutikimu su šiais teiginiais:

- *Daugumai politikų žmonės nerūpi (Politikams nerūpi.)*
- *Dauguma politikų yra verti pasitikėjimo (Pasitikėjimas politikais).*
- *Politikai yra pagrindinė Lietuvos problema (Politikai problema).*
- *Daugumai politikų rūpi tik turtingųjų ir galingųjų interesai (Turtingųjų interesai).*
- *Korupcija, pavyzdžiui, kyšio ėmimas, yra paplitusi tarp Lietuvos politikų? (Korupcija).*

Antruoju elementu (valdymo / suverenumo) siekiama atliepti tai, kad populizmas dažnai siejamas su atstovavimo krize ir pabrėžia, jog dabartinėje politinėje sistemoje žmonės nėra tinkamai atstovaujami. Čia siūloma matuoti palankumą dažniausiai išreiškiamomis atstovaujamosios demokratijos alternatyvomis – mažai ribotai stipraus lyderio valdžiai ir labiau tiesioginiam „paprastų“ žmonių įsitraukimui į svarbiausių sprendimų priėmimą. Nors iš pirmo žvilgsnio tai atrodo kaip diametraliai priešingos alternatyvos, visgi yra autorių, teigiančių, kad populizmo demokratijos vizijoje būtent stiprus charizmatinis

⁴⁰ Hobolt et al.

lyderis gali būti ta tiesioginė jungtis tarp piliečių ir valdžios⁴¹, ir taip šios alternatyvos yra suderinamos. Dar vienas populizmo bruožas, įtraukiamas į šią dimensiją, yra tai, kad populizme prerogatyva teikiama daugumos valiai, paliekant mažumos teises antroje vietoje. Kartu tai reiškia, kad nuvertinama diskusija ir kompromisų politikoje paieška. Apibendrinus – antrasis elementas matuojamas sutikimu su šiais teiginiais:

- *Tai, kas politikoje vadinama kompromisu, iš tiesų yra tik savo principų išdavimas (Kompromisas).*
- *Lietuvai būtų gerai turėti stiprų lyderį valdžioje, net jei, siekdamas tikslų, lyderis apeitų taisykles (Stiprus lyderis).*
- *Žmonės, o ne politikai turėtų priimti sprendimus mūsų svarbiausiais politikos klausimais (Žmonių sprendimai).*
- *Viršenybė visuomet turi atitekti daugumos valiai, net ir mažumų teisių sąskaita (Mažuma vs dauguma).*

Kalbant apie paskutinį siūlomą elementą – požiūrį į kitas (svetimas) grupes, jas siūloma operacionalizuoti klausimais apie požiūrį į imigraciją, taip pat nacionalinę tapatybę⁴². Atrodo, kad nors šie klausimai ir gali padėti apčiuopti skirtingas populizmo variacijas, tačiau, laikantis požiūrio, jog populizmas yra siauroji ideologija, kuri gali būti derinama su kitomis ideologinėmis nuostatomis, atrodo, požiūris į emigrantus ir požiūris į nacionalinę tapatybę nėra svarbiausi populizmo elementai, o greičiau papildomos savybės, būdingos dešiniajam populizmui, todėl šis elementas nebus įtrauktas į tolesnę analizę.

Nagrinėjant, kaip populistinės nuostatos veikia balsavimą, analizėje naudojami daugianarės logistinės regresijos modeliai. Į juos kaip pagrindinis nepriklausomasis kintamasis įtraukiamas populizmo indeksas, kurio sudarymas detaliau aptariamas pirmojoje empirinėje dalyje. Į modelį paaiškinantį balsavimą įtraukiami ir kontroliniai

⁴¹ Kriesi, „The Populist Challenge“.

⁴² Wouter Van Der Brug, Meindert Fennema ir Jean Tillie, „Anti-Immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote?“, *European Journal of Political Research* 37, nr. 1 (2000): 77–102, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00505>.

kintamieji, kurie pasirodė kaip reikšmingi ankstesnėse rinkiminėse studijose⁴³. Visų pirma sociodemografiniai – amžius, lytis, tautybė, išsilavinimas, gyvenamoji vieta. Taip pat tradiciškai Lietuvoje balsavimą gerai paaiškinantis sovietmečio vertinimo kintamasis, kuris atspindi vieną stabiliausių skirčių lietuvių rinkiminiame elgesyje⁴⁴. Tradiciškai rinkiminiuose tyrimuose naudojamas pajamų kontrolinis kintamasis neįtraukiamas dėl gana didelės trūkstatų reikšmių dalies (20,6 proc.). Vietoj jo įtraukiamas subjektyvus respondentų socialinės padėties vertinimas pagal skalę nuo 1 (žemiausia padėtis) iki 10 (aukščiausia padėtis).

Siekiant atsakyti į klausimą, ar populistinės nuostatos suteikia papildomos informacijos greta kintamųjų, matuojančių politinę paramą, kurie neretai naudojami kaip galintys paaiškinti balsavimą už populistines ar naująsias politines partijas, į modelius įtraukiami du tokio tipo kintamieji, galima sakyti, matuojantys du skirtingus politinės paramos lygmenis⁴⁵ – politinių institucijų ir režimo. Institucinis politinės paramos lygmuo matuojamas indeksu, sudarytu iš pasitikėjimo Seimu, Vyriausybe, politinėmis partijomis (0–10 skalė), išvedant šių kintamųjų vidurkį. Prieš tai pasitelkus faktorinę analizę patikrinus, ar būtent pasitikėjimas šiomis politinėmis institucijomis sudaro bendrą faktorių, o pats indeksas yra patikimas (Cronbacho alfa reikšmė – 0,79). Čia derėtų pabrėžti, kad populizmo indekse taip pat yra klausimas, susijęs su pasitikėjimu politikais – „*Dauguma politikų yra verti pasitikėjimo*“. Tačiau tai reikėtų atskirti, pastarasis matavimas yra abstraktesnio lygmens, labiau traktuojantis visus politikus kaip atskirą klasę, kas ir būdinga populizmui, o sudaromas pasitikėjimo indeksas matuoja ins-

⁴³ Ainė Ramonaitė (sud.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014); Mažvydas Jastramskis (red.), *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018).

⁴⁴ Ainė Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija* (Vilnius: Versus Aureus, 2007).

⁴⁵ David Easton, *A Systems Analysis of Political Life* (New York: Wiley, 1965); Pippa Norris (ed.), *Critical Citizens – Global Support for Democratic Government* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

titucinį pasitikėjimo lygmenį, juolab tyrimai rodo, kad šiuos reiškinius galima atskirti⁴⁶. Kitas politinės paramos lygmuo (režimo) matuojamas tradiciniu tokio tipo studijose klausimu – „Ar esate patenkintas tuo, kaip veikia demokratija šalyje?“⁴⁷, galimos reikšmės nuo 1 (visiškai nepatenkintas) iki 4 (labai patenkintas). Prieš tai minėta, kad populizmas yra nuolatinėje įtampoje su demokratija ir atstovavimo samprata, todėl šis kintamasis svarbus ir kaip kontroliuojantis su populizmu susijusias demokratines nuostatas.

Modeliuose naudojamas priklausomasis kintamasis yra balsavimas už atskiras partijas⁴⁷. 2016 m. Seimo rinkimuose į analizę įtraukiamos daugiamandatėje apygardoje rinkimų barjerą perlipusios politinės jėgos – Lietuvos socialdemokratų partija, Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai, Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis. Kadangi neigiamos nuostatos politikų atžvilgiu gali lemti ne tik balsavimą, bet ir nedalyvavimą rinkimuose, ir tai Lietuvoje yra būdinga⁴⁸, į analizę įtraukiama ir nebalsavusiųjų kategorija. Taip pat įtraukiama kategorija, reiškianti balsavimą už „Tvarką ir teisingumą“ arba Darbo partiją, toks šių partijų įtraukimas į vieną kategoriją yra nulemtas to, kad būtent šios partijos įvairiuose tyrimuose yra priskiriamos populistinėms partijoms⁴⁹.

Pagrindinis tyrimo akcentas yra balsavimas už naują politinę jėgą ir šiuo atveju tokia jėga laikoma 2016 m. rinkimus laimėjusi Lietu-

⁴⁶ Bram Geurkink et al., „Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles?“.

⁴⁷ Apklauso duomenimis, balsavimo kintamasis pasiskirstė taip – LSDP 18 proc., TS-LKD 15,7 proc., LVŽS 32,9 proc., LRLS 7,7 proc., DP 4,3 proc., TT 4,5 proc., nebal savo 34 proc. Kaip dažnai pasitaiko porinkiminėse apklausoje, nemažai nuo tikrųjų rinkimų rezultatų nukrypsta nebalavusiųjų dalis (ji apklausoje mažesnė) ir rinkimus laimėjusios LVŽS dalis (ji apklausoje didesnė). Bene daugiausia nuo tikrųjų rezultatų nukrypsta TS-LKD procentas (apklausoje balsavusių už TS-LKD yra mažiau).

⁴⁸ Jastramskis, „Kaip blaškosi Lietuvos rinkėjas? Kaitumas, protestas ir viltis politikoje“, 26–55.

⁴⁹ Ilzere Balcere, „Baltic Countries“, in *Populist Political Parties in East-Central Europe*, red. Vit Havlík, Aneta Pinkova (Brno: Muni Press, 2012), 39–72; Vlastimil Havlík, „Technocratic Populism and Political Illiberalism in Central Europe“, *Problems of Post-Communism* 66, nr. 6 (2019 lapkričio 2): 369–384, <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1580590>; Ben Stanley, „Populism in Central and Eastern Europe“.

vos valstiečių ir žaliųjų sąjunga (LVŽS). Iš tiesų, remiantis supaprastintu dichotominiu skirstymu sena / nauja, kai naujomis partijomis laikomos tik naujai įsikūrusios partijos, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos negalėtume priskirti tokių partijų tipui, nes ši politinė jėga egzistuoja jau seniau. Visgi mokslinėje diskusijoje iki šiol nėra bendrai priimto apibrėžimo, ką turėtume laikyti nauja partija. Ne vienas autorius siūlo peržengti dichotominį skirstymą (seną / naują) ir į partijų naujumą žiūrėti iš kelių dimensijų perspektyvos. A. Sikko ir P. Kokkerio siūloma analitinė schema derėtų partijos naujumą įvertinti, atsižvelgiant į jos struktūros pokyčius, lyderio keitimąsi ir kandidatų / rinkimų sąrašo pokyčius⁵⁰. Prieš 2016 m. rinkimus aiškesnių partijos struktūros pokyčių jau nematyti, tačiau pasikeičia rinkimų sąrašo lyderis – juo tampa iki tol su partija niekaip nesusijęs Saulius Skvernelis. Nemažų pokyčių matyti ir vertinant partijos kandidatų sąrašą – lyginant pirmąjį dvidešimtuką 2012 m. ir 2016 m. rinkimuose, 2016 m. jame lieka septyni tie patys kandidatai, sąrašo pirmasis dvidešimtukas pasikeičia 65 proc. Be to, ne vienas iš pirmųjų kandidatų yra nepartinis. Taigi galima pagrįstai teigti, kad prieš 2016 m. rinkimus LVŽS gana stipriai atsinaujino, tai rodo ir tyrimai – ši partija sugebėjo būtent naujumą išnaudoti kaip sėkmę atnešusią strategiją ir rinkėjai priėmė jau ilgai egzistavusią partiją kaip naują darinį⁵¹. Remdamiesi tuo, LVŽS galime pagrįstai priskirti naujų partijų tipui. Be kita ko, verta paminėti, jog tyrimai rodo, kad LVŽS pagal naudojamą diskursą galima priskirti prie populistinių partijų ir iš rinkimų barjerą 2016 m. peržengusių partijų ši partija pasižymi labiausiai populistiniu diskursu⁵². Taigi galima tikėtis, kad tai gali būti ta pasiūla,

⁵⁰ Allan Sikk ir Philipp Köker, „Party Novelty and Congruence: A New Approach to Measuring Party Change and Volatility“, *Party Politics* 25, nr. 6 (2017): 759–770, <https://doi.org/10.1177/1354068817747512>.

⁵¹ Ainė Ramonaitė, „Valstiečių ir žaliųjų sąjungos sėkmės paslaptis: vertybinė niša ar „viltigasis rinkėjas“?“, in *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*, red. Mažvydas Jastramskis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018), 120–139.

⁵² Ulinskaitė, „Lietuvos populistinių partijų atstovavimo samprata ir jos santykis su atstovaujama demokratija“.

kuri galėtų atitikti populistinių nuostatų paklausą visuomenėje ir taip populistinės nuostatos galėtų teoriškai paaiškinti balsavimą už šią politinę jėgą.

3. Populistinių nuostatų struktūra Lietuvoje

Pirmasis klausimas, į kurį siekiama atsakyti šiame straipsnyje, yra kaip veikia CSES tyrėjų siūloma populizmo skalė Lietuvoje? Kitaip tariant, ar siūlomas populistinių nuostatų matavimo įrankis Lietuvos atveju veikia taip, kaip tikimasi teoriškai? Ar populistines nuostatas matuoti skirti klausimai yra pakankamai tarpusavyje susiję, kad galėtume sudaryti bendrą indeksą, kuris geriau atskleistų populistines individų nuostatas? Kaip minėta, teoriškai populistinės nuostatos yra daugiadimensis reiškinys, susidedantis bent iš kelių dimensijų. Tyrimė naudojami CSES siūlomi klausimai apima bent dvi dimensijas – antielitistinę ir susijusią su valdymu ir jo reprezentatyvumu. Šiame poskyryje ir aptariama, ar galima išskirti šias dvi dimensijas Lietuvos atveju ir sudaryti pakankamai patikimą populistinių nuostatų matavimo skalę / skales.

Visų pirma pažvelkime, kaip siūlomi klausimai susiję tarpusavyje, kai naudojami koreliacijos koeficientai (1 lentelė).

Iš koreliacijos koeficientų matyti, kad ne visi klausimai gerai koreliuoja tarpusavyje. Iš vienos pusės, tai indikuoja, kad galbūt galime kalbėti apie kelias dimensijas, kaip ir tikimasi teoriškai. Iš kitos pusės, matome ir tikrai silpnų koreliacijų. Silpniausias koreliacijas su kitais kintamaisiais demonstruoja klausimas apie kompromisus politikoje („*Tai, kas politikoje vadinama kompromisu, iš tiesų yra tik savo principų išdavimas*“). Šis kintamasis gana plačiai naudojamas ir kituose populistinėms nuostatomis matuoti skirtuose įrankiuose, iš kur ir yra pasiskolintas⁵³, o šiame įrankyje teoriškai turėtų matuoti elementą, susijusį su požiūriu į valdymo sistemą ir suverenumą. Tačiau matyti, kad

⁵³ Akkerman, Mudde ir Zaslove, 1324–1353.

1 lentelė. Koreliacijos koeficientai tarp kintamųjų, matuojančių populistines nuostatas

	Kompromisas	Politikams nerūpi	Pasitikėjimas politikais	Politikai problema	Stiprus lyderis	Žmonių sprendimai	Turtingųjų interesai	Korupcija
Kompromisas								
Politikams nerūpi	0,14***							
Pasitikėjimas politikais	-0,03	0,41***						
Politikai problema	0,20***	0,44***	0,29***					
Stiprus lyderis	0,12***	0,19***	0,02	0,27***				
Žmonių sprendimai	0,07*	0,33***	0,22***	0,41***	0,28***			
Turtingųjų interesai	0,09**	0,56***	0,35***	0,43***	0,16***	0,34***		
Korupcija	0,09**	0,25***	0,25***	0,26***	0,15***	0,17***	0,25***	
Mažuma vs dauguma	0,02	0,11***	0,05	0,14***	0,20***	0,22***	0,12***	0,05

stipriausiai šis klausimas koreliuoja (nors koeficientai ir nėra dideli) su antilietistiniais klausimais (Politikai yra problema; Politikams nerūpi žmonės). Kalbant apie kitus klausimus, kurie priskiriami valdymo / suverenumo dimensijai, galima pasakyti, kad jie geriau koreliuoja tarpusavyje, nei su dauguma likusių klausimų. Klausimas apie mažumų teises turi stipriausią koreliaciją su klausimais apie stiprų lyderį ir žmonių priimamus sprendimus, o su likusiais koreliuoja silpniau, visi šie trys klausimai teoriškai patenka į suverenumo / valdymo dimensiją. Įdomu, kad klausimai apie stipraus lyderio valdžią ir didesnę žmonių vaidmenį priimant sprendimus koreliuoja teigiamai, pritariantys vieni atstovaujamosios demokratijos alternatyvai labiau pritaria ir kitai, nors iš pirmo žvilgsnio tai atrodo ganėtinai priešingos alternatyvos. Tai

atitinka kai kurių tyrėjų nuomonę, kad populizme tai gali būti sude-rinta⁵⁴. Tiesa, reikia pasakyti, kad klausimas apie žmonių sprendimus stipriau koreliuoja ir su kai kuriais antielitistinės dimensijos klausimais (Politikai yra problema, Politikams nerūpi žmonės, Politikai atstovauja turtingųjų interesams). Galima teigti, kad šis klausimas apie spren-dimus iš dalies apima ir antielitistinę dimensiją vadovaujantis logika, kad žmonėms reikia palikti daugiau svarbių sprendimų, nes politikais jie negali pasitikėti. O stipraus lyderio klausimas su antielitistinės di-mensijos klausimais susijęs silpniau ir labiau matuoja tik su valdymu susijusį aspektą. Kalbant apie antielitistinę dimensiją, čia matomos gana stiprios tarpusavio koreliacijos, neblogai koreliuoja kone visi šiai dimensijai teoriškai priskiriami klausimai. Iš konteksto kiek iškrinta klausimas apie korupcijos paplitimą, kuris su likusiais šios dimensijos kintamaisiais yra susijęs mažiausiai. Galima sakyti, kad koreliacijos atskleidžia daugiau ar mažiau panašų vaizdą, kurio ir teoriškai būtų galima tikėtis, su keliomis išimtimis.

Tam, kad tikrai patvirtintume, jog galima prasmingai kalbėti apie kelias dimensijas ir patikimą indeksą / indeksus, atliksime faktorinę šių kintamųjų analizę. Ji gali atskleisti, ar už ką tik apžvelgtų kin-tamųjų tarpusavio ryšių išties slypi latentiniai faktoriai. Atliekant šią analizę buvo naudojamas principinių komponentų sprendimas (angl. PCA). Pasirinktas dviejų faktorių sprendimas (2 lentelė) pa-kankamai gerai atspindi tai, ko tikimės teoriškai (išskiriamos kelios populistinių nuostatų dimensijos) ir paaiškina 45 proc. kintamųjų variacijos. Matyti, kad su pirmuoju išskirtu faktoriumi labiausiai su-siję kintamieji – politikams nerūpi, pasitikėjimas politikais, politikai problema, turtingųjų interesai. Šis faktorius atspindi antielitistinę po-pulizmo dimensiją. O su antruoju išskiriamu faktoriumi labiausiai su-siję kintamieji – stiprus lyderis, mažuma vs dauguma, žmonių spren-dimai, taip pat kompromisas. Galima teigti, kad šis antrasis faktorius atspindi dimensiją, susijusią su valdymu. Tiesa, kaip jau matėme iš koreliacijos koeficientų, kai kurie kintamieji yra labiau susiję su

⁵⁴ Kriesi, „The Populist Challenge“.

abiem išskirtais faktoriais. Klausimas, susijęs su didesniu žmonių įsitraukimu į sprendimų priėmimą, pakankamai stipriai susijęs ne tik su antru faktoriumi, bet ir su pirmuoju. O kintamasis „Politikai yra problema“ susijęs ne tik su antielitistine dimensija, bet ir su valdymo / suverenumo dimensija. Dar galima išskirti kintamuosius „korupcija“ ir „kompromisas“, kurie yra mažiausiai susiję su atitinkamais faktoriais, tačiau juos galima sieti su išskirtinai vienu faktoriumi.

2 lentelė. Principinių komponentių dviejų faktorių sprendimas

1 faktorius		2 faktorius	
0,8	Politikams nerūpi	0,7	Stiprus lyderis
0,8	Turtinųjų interesai	0,6	Mažuma vs dauguma
0,7	Politikai problema	0,6	Žmonių sprendimai
0,7	Pasitikėjimas politikais	0,5	Kompromisas
0,5	Žmonių sprendimai	0,5	Politikai problema
0,5	Korupcija	0,3	Politikams nerūpi
0,2	Stiprus lyderis	0,3	Turtinųjų interesai
0,1	Mažuma vs dauguma	0,1	Korupcija
0,1	Kompromisas	-0,2	Pasitikėjimas politikais

Patvirtinus, kad galime kalbėti apie kelias išskiriamas dimensijas, galima sudaryti indeksus, matuojančius atitinkamas dimensijas. Prieš galutinai sudarant indeksus, dar reikia įsitikinti, ar juos galime laikyti patikimais, tam pasitelkiamas dažniausiai šiam tikslui naudojamas rodiklis – Cronbacho alfa. Apskaičiavę Cronbacho alfa rodiklį kintamiesiems, kurie susiję su antielitistine dimensija, gauname reikšmę 0,72, o tai reiškia, kad iš kintamųjų sudarytas indeksas yra pakankamai patikimas. Visgi analizė rodo, kad į indekso skaičiavimus neįtraukus „Korupcijos“ kintamojo, indeksas bus šiek tiek patikimesnis (0,78), todėl sudarydami indeksą šio kintamojo neįtraukiame. Sudarome indeksą, kuris matuoja antielitistinę dimensiją, iš keturių kintamųjų – „Politikams nerūpi“, „Pasitikėjimas politikais“, „Politikai

problema“ ir „Turtinųjų interesai“. Indeksas sudaromas skaičiuojant šių kintamųjų reikšmių vidurkį. Indeksas teoriškai gali įgyti reikšmes nuo 1 iki 5, kuo didesnė reikšmė, tuo stipresnės populistinės nuostatos. Suskaičiavę šio indekso vidurkio reikšmę gauname – 3,7 (standartinis nuokrypis – 0,68). Galima teigti, kad šios nuostatos yra gana plačiai paplitusios, vidutinės reikšmės yra aukščiau skalės vidurio. Atidžiau panagrinėjus šio indekso pasiskirstymą (3 lentelė), matyti, jog pirmojo kvartilio reikšmė siekia 3,25, tai reiškia, kad 25 proc. reikšmių yra pasiskirsčiusios iki šios ribos, taigi mažos reikšmės yra retos. Trečias kvartilis įgyja reikšmę 4,25 – iki šios ribos yra pasiskirsčiusios 75 proc. ribos. Būtent į ne tokį ir platų intervalą tarp šių dviejų reikšmių patenka dauguma (50 proc. vidurinių) reikšmių. Dar galima pažymėti, kad mažos šio indekso reikšmės laikomos išskirtimis, tai tik patvirtina, jog neigiamos nuostatos politikų atžvilgiu yra gana smarkiai paplitusios. Tai nėra joks Lietuvos išskirtinumas, platų populistinių nuostatų paplitimą patvirtina ir tyrimai kitose šalyse⁵⁵.

3 lentelė. Pagrindinių nepriklausomųjų kintamųjų pasiskirstymas

Kintamasis	Vidurkis	Standartinis nuokrypis	1 kvartilis	3 kvartilis	Min	Max
Populizmas	3,7	0,684	3,25	4,25	1,25	5
Pasitikėjimas politinėmis institucijomis	3,9	2,194	2,333	5,667	0	10
Pasitenkinimas demokratija	2,2	0,729	2	3	1	4

Kalbant apie kintamuosius, kurie labiausiai susiję su antruoju faktoriumi, Cronbacho alfa rodiklio reikšmė siekia 0,44, o tai reiškia, kad indeksas, sudarytas iš šių kintamųjų, nebus labai patikimas. Tiesa, iš indekso skaičiavimo panaikinus kintamąjį „Kompromisas“, Cronbacho alfa rodiklis pakyla iki 0,48, tačiau tai taip pat nėra pa-

⁵⁵ Kaltwasser ir Van Hauwaert, „The Populist Citizen: Empirical Evidence from Europe and Latin America“.

kankamai aukštas rodiklis, kad jį laikytume patikimu. Dėl šios priežasties toliau regresijos modeliuose nenaudosime šio kintamojo ir apsiribosime tik antielitistine populizmo dimensija.

Empirinė analizė atskleidė, kad ir empiriškai galime išskirti dvi populizmo dimensijas. Tiesa, tik iš vienos iš jų kintamųjų galime sukonstruoti pakankamai patikimą indeksą, kitas indeksas nėra toks patikimas. Lieka klausimas, kaip šis antielitizmo indeksas gali padėti paaiškinti balsavimą už naują laikomą partiją, šiuo atveju LVŽS.

4. Balsavimo modeliai

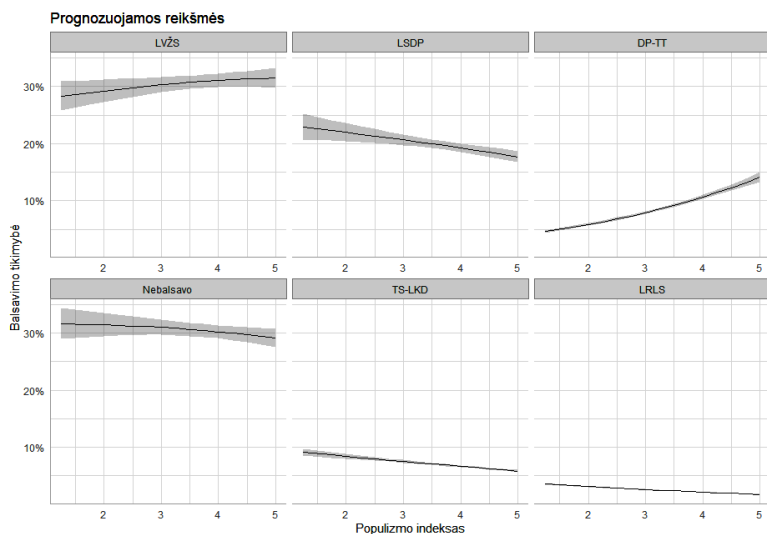
Antroje empirinės analizės dalyje nagrinėsime, kaip (ar) sukonstruotas antielitistinis populizmo indeksas veikia balsavimą, atkreipdami dėmesį į naują partiją. Analizei naudojama daugianarė logistinė regresija. Į pirmąjį modelį įtraukiame jau aptartą populizmo indeksą ir anksčiau pristatytus kontrolinius kintamuosius (4 lentelė).

Daugianarės logistinės regresijos rezultatai (4 lentelė)⁵⁶ atskleidžia, kad populizmo (antielitistinės) dimensijos skalė nėra reikšmingas kintamasis, paaiškinantis balsavimą – nė vienos partijos atveju, palyginti su LVŽS, šis kintamasis nepasiekia statistinio reikšmingo lygmens ($p < 0,05$). Modelis rodo, kad reikšmingai veikia sovietmečio vertinimo kintamasis – geresnis sovietmečio vertinimas didina šansus balsuoti už DP ar TT, palyginti su LVŽS, o blogesnis vertinimas didina šansus balsuoti už TS-LKD, palyginti su ta pačia LVŽS. Taip pat atskirais atvejais reikšmingai veikia amžius – vyresni labiau linkę balsuoti už TS-LKD, o jaunesni už LRLS arba išvis nebalsuoti, palyginti su LVŽS; gyvenamosios vietos – didmiesčio gyventojai, palyginti su kaimo gyventojais, labiau linkę balsuoti už TS-LKD ar LRLS, palyginti su LVŽS, veiksny. O asmenys, kurių socialinė padėtis geresnė, labiau linkę balsuoti už LVŽS, palyginti su nebalsavusiais.

⁵⁶ Palyginti su baziniu modeliu (be nepriklausomųjų kintamųjų), šis modelis yra statistiškai reikšmingai geriau paaiškinantis priklausomojo kintamojo sklaidą. Dispersinės analizės rezultatai (ANOVA): $F(60,4350) = 324,7844$, $p < 0,001$.

4 lentelė. Regresijos modelis Nr. 1 (antielitinis populizmo indeksas + kontroliniai kintamieji)

	Referentinė kategorija – LVŽS				
	LSPD (1)	DP-TT (2)	Nebalsavo (3)	TS-LKD (4)	LRLS (5)
Populizmas	0,927 p = 0,642	1,309 p = 0,205	0,929 p = 0,580	0,853 p = 0,374	0,842 p = 0,475
Sovietmečio vertinimas	0,966 p = 0,760	0,605*** p = 0,001	0,969 p = 0,732	2,063*** p = 0,00000	1,365 p = 0,070
Lytis: Moterys (ref. Vyrų)	0,650 p = 0,057	0,726 p = 0,260	0,790 p = 0,199	0,700 p = 0,150	1,160 p = 0,669
Amžius	1,019* p = 0,020	0,993 p = 0,461	0,975*** p = 0,00004	1,050*** p = 0,00000	0,948*** p = 0,00003
Gyv. vieta: Kaimas (ref. Didmiestis)	1,730 p = 0,065	1,926 p = 0,090	0,539* p = 0,011	0,440** p = 0,09	0,268** p = 0,004
Gyv. vieta: Miestas (ref. Didmiestis)	1,430 p = 0,243	1,095 p = 0,829	0,721 p = 0,167	0,693 p = 0,230	0,310** p = 0,007
Socialinė padėtis	1,015 p = 0,832	1,040 p = 0,650	0,875* p = 0,018	1,005 p = 0,952	1,009 p = 0,931
Tautybė: Lietuvis (ref. Kita)	0,998 p = 0,998	0,308** p = 0,007	0,758 p = 0,419	9,133* p = 0,036	1,109 p = 0,882
Išsilavinimas: Aukštesnysis (ref. Aukštasis)	1,081 p = 0,795	2,306 p = 0,069	1,526 p = 0,141	0,685 p = 0,263	1,127 p = 0,808
Išsilavinimas: Nebaigtas vidurinis (ref. Aukštasis)	0,270* p = 0,016	3,107* p = 0,047	3,926*** p = 0,0002	0,570 p = 0,249	0,404 p = 0,412
Išsilavinimas: Profesinis (ref. Aukštasis)	0,613 p = 0,125	1,419 p = 0,452	2,916*** p = 0,0001	0,738 p = 0,380	1,101 p = 0,829
Išsilavinimas: Vidurinis (ref. Aukštasis)	0,817 p = 0,596	2,268 p = 0,108	2,309** p = 0,006	0,908 p = 0,807	0,535 p = 0,246
Konstanta	0,293 p = 0,244	0,670 p = 0,763	13,454** p = 0,003	0,001*** p = 0,00002	2,788 p = 0,515
Akaike Inf. Crit.	2,812.203	2,812.203	2,812.203	2,812.203	2,812.203
<i>Pastaba.</i> * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.					

1 pav. Modelio Nr. 1 prognozuojamos reikšmės pagal populizmo indeksą

Pažvelgus į modelio prognozuojamas vidutines reikšmes pagal populizmo antielitistinį indeksą, kontroliuojant kitus veiksniai (1 pav.), matyti, kad, didėjant indekso reikšmėms, labiausiai didėja tikimybė balsuoti už DP-TT – esant mažiausiai populizmo indekso reikšmei, modelis prognozuoja 3 proc. tikimybę balsuoti, o ties didžiausia populizmo indekso reikšme prognozuojama tikimybė padidėja iki 13 proc. Nedidelis kilimas matomas ir LVŽS atveju (ties mažiausia reikšme – 27 proc., ties didžiausia – 31 proc.). Likusiose kategorijose didėjant reikšmėms matomas tikimybių mažėjimas, įdomu pažymėti, kad tokia tendencija išlieka ir nebalsavusiųjų kategorijoje. Tyrimuose Vakarų valstybėse populizmo nuostatos kartais siejamos su „kritiško piliečio“⁵⁷ sąvoka, teigiama, kad piliečiai nėra pasyvūs ir ciniški politikos atžvilgiu, o kaip tik gali būti gana aktyvūs, nors

⁵⁷ Hans-Dieter Klingemann, „Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis“, *Critical Citizens*, 1999, 31–56, <https://doi.org/10.1093/0198295685.003.0002>.

ir kritiškai⁵⁸. Tai galėtų būti vienas iš paaiškinimų, kodėl nebalsavimo tikimybė nepadidėja kylant populizmo indekso reikšmėms. Nors pavirtinimui reikėtų atskiros analizės.

Populizmo indekso efektas balsavimui už DP-TT atsiskleidžia į modelį neįtraukus kontrolinių kintamųjų, tokiu atveju, didėjant indekso reikšmei, statistiškai reikšmingai didėja šansai balsuoti už DP-TT, palyginti su LVŽS (5 lentelė). Taigi populizmo kintamojo efektas pasireiškia ne balsuojant už naują partiją (LVŽS), o balsuojant už tokias politines jėgas kaip Darbo partija bei „Tvarka ir teisingumas“, kurios dažnai ir yra priskiriamos populistinėms politinėms jėgoms. Tiesa, kontroliniai kintamieji sumažina šį efektą ir padaro jį statistiškai nereikšmingą.

5 lentelė. *Modelis Nr. 1 be kontrolinių kintamųjų*

	Referentinė kategorija – LVŽS				
	LSPD (1)	DP-TT (2)	Nebalsavo (3)	TS-LKD (4)	LRLS (5)
Populizmas	0,979 p = 0,888	1,551* p = 0,023	1,015 p = 0,892	0,969 p = 0,837	0,795 p = 0,248
Konstanta	0,562 p = 0,295	0,052*** p = 0,00001	1,481 p = 0,342	0,526 p = 0,259	0,515 p = 0,362
Akaike Inf. Crit.	3,700.910	3,700.910	3,700.910	3,700.910	3,700.910
<i>Pastaba.</i> * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.					

Kaip minėta, populizmo antielitistinė dimensija bent teoriškai atrodo gana tvirtai susijusi su politinio pasitikėjimo paramos kintamaisiais, kurie irgi naudojami bandant paaiškinti balsavimą už populistines ar naujas politines jėgas. Matyti, kad populizmo antielitistinis indeksas nėra tas kintamasis, kuris reikšmingai paaiškintų balsavimą už naują politinę jėgą (LVŽS), su tam tikromis išlygomis galime išvelgti tendenciją, kad stipresnės antielitistinės pažiūros kaip tik atskiria šios partijos rinkėjus nuo DP ir TT elektorato. O kaipgi veikia politinio pasitikėjimo / paramos kintamieji?

⁵⁸ Kaltwasser ir Van Hauwaert, „The Populist Citizen: Empirical Evidence from Europe and Latin America“.

Visų pirma į daugianarės logistinės regresijos modelį įstatome institucinės politinės paramos kintamąjį (pasiskirstymą žr. 3 lentelėje) kartu su kontroliniais kintamaisiais (6 lentelė).

6 lentelė. Modelis Nr. 2 (pasitikėjimo politinėmis institucijomis indeksas + kontroliniai kintamieji)

	Referentinė kategorija – LVŽS				
	LSPD (1)	DP-TT (2)	Nebalsavo (3)	TS-LKD (4)	LRLS (5)
Pasitikėjimas pol. institucijomis	1,148** p = 0,008	1,118 p = 0,088	0,782*** p = 0,000	1,135* p = 0,027	0,918 p = 0,256
Sovietmečio vertinimas	0,954 p = 0,665	0,567*** p = 0,0002	0,984 p = 0,861	1,989*** p = 0,00000	1,275 p = 0,134
Lytis: Moterys (ref. Vyrų)	0,670 p = 0,062	0,720 p = 0,236	0,832 p = 0,305	0,751 p = 0,225	1,313 p = 0,397
Amžius	1,014 p = 0,072	0,988 p = 0,204	0,970*** p = 0,00000	1,039*** p = 0,00001	0,954*** p = 0,00003
Gyv. vieta: Kaimas (ref. Didmiestis)	1,619 p = 0,084	2,123* p = 0,045	0,556* p = 0,013	0,562* p = 0,046	0,337* p = 0,007
Gyv. vieta: Miestas (ref. Didmiestis)	1,309 p = 0,349	1,015 p = 0,972	0,740 p = 0,188	0,728 p = 0,275	0,310** p = 0,004
Socialinė padėtis	0,963 p = 0,575	0,999 p = 0,994	0,942 p = 0,289	0,941 p = 0,408	1,111 p = 0,284
Tautybė: Lietuvis (ref. Kita)	1,067 p = 0,878	0,309* p = 0,005	0,673 p = 0,232	4,990* p = 0,037	0,956 p = 0,942
Išsilavinimas: Aukštesnysis (ref. Aukštasis)	1,072 p = 0,808	2,180 p = 0,074	1,538 p = 0,123	0,753 p = 0,370	1,173 p = 0,720
Išsilavinimas: Nebaigtas vidurinis (ref. Aukštasis)	0,333* p = 0,032	3,009* p = 0,047	4,816*** p = 0,00002	0,623 p = 0,317	0,422 p = 0,430
Išsilavinimas: Profesinis (ref. Aukštasis)	0,600 p = 0,091	1,216 p = 0,664	2,934*** p = 0,00003	0,673 p = 0,230	1,362 p = 0,442
Išsilavinimas: Vidurinis (ref. Aukštasis)	0,720 p = 0,378	2,016 p = 0,157	2,405** p = 0,003	0,943 p = 0,876	0,668 p = 0,421
Konstanta	0,223 p = 0,068	2,196 p = 0,429	21,247*** p = 0,00001	0,002*** p = 0,00000	1,170 p = 0,895
Akaike Inf. Crit.	3,030.542	3,030.542	3,030.542	3,030.542	3,030.542
<i>Pastaba.</i> * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.					

Modelio⁵⁹ rezultatai rodo, kad, priešingai nei populizmo antilelitisinio indekso atveju, pasitikėjimo politinėmis institucijomis kintamojo koeficientas yra statistiškai reikšmingas bent keliais atvejais. Modelis rodo, jog didėjant pasitikėjimui didėja šansai balsuoti už TS-LKD ir LSDP, palyginti su LVŽS, taigi mažiau pasitikintys rinkėjai dažniau linkę balsuoti būtent už naują politinę jėgą nei už tradicines politines jėgas, kurioms galime priskirti tiek LSDP, tiek TS-LKD. Buvusių valdančiųjų LSDP atveju tai būtų galima aiškinti Lietuvos rinkiminei politikai būdingu dideliu atskaitingumu – rinkėjai yra linkę bausti valdžioje esančius ir vietoj jų rinktis kurią nors alternatyvą. Didesnis atskaitingumas būdingas visam Centrinės ir Rytų Europos regionui ir nėra visiškai iracionalus – iš dalies gali būti paaiškinamas ekonominiais šalies rodikliais⁶⁰. Taigi, atsiradus naujos politinės jėgos pasiūlai, rinkėjai, baudžiantys buvusius valdančiuosius, yra linkę rinktis šią jėgą. Konkrečiu atveju ta pasiūla atsirado smarkiai atsinaujinusių LVŽS pavidalu, kita alternatyva, šiuo atveju TS-LKD, yra mažiau patraukli, nes čia labiau veikia ir kitos skirtys. Matyti, kad prastesnis sovietmečio vertinimas didina šansus balsuoti už TS-LKD, palyginti su LVŽS, o LSDP, palyginti su LVŽS, toks efektas nėra matomas. Taigi pasitikėjimo politinėmis institucijomis kintamąjį galima iš dalies sieti su pasitikėjimu būtent buvusiais valdančiaisiais, o ne visai abstrakčiomis institucijomis, kaip tikimasi teorijoje⁶¹. Tiesa, reikia pasakyti, kad, lyginant nebalsavusiųjų kategoriją su LVŽS, matyti, jog didėjant pasitikėjimui didėja šansai balsuoti už LVŽS, o ne išvis nebalsuoti. Taigi visiškas nepasitikėjimas labiau veda į nebalsavimą, pasitraukimą iš dalyvavimo politikoje. Kalbant apie kontrolinius kintamuosius, matyti, kad jie išlaiko panašų efektą kaip ir pirmajame modelyje su populizmo antilelitisiniu indeksu.

⁵⁹ Modelis Nr. 2, palyginti su modeliu Nr. 1, yra statistiškai reikšmingai geriau paaiškinantis priklausomojo kintamojo sklaidą. Dispersinės analizės rezultatai (ANOVA): $F(0,4290) = 78,00165$, $p < 0,001$.

⁶⁰ Mažvydas Jastramskis, Vytautas Kuokštis ir Matas Baltrukevičius, „Retrospective Voting in Central and Eastern Europe: Hyper-Accountability, Corruption or Socio-Economic Inequality?“, *Party Politics* 27, nr. 4 (2019): 667–679, <https://doi.org/10.1177/1354068819880320>.

⁶¹ Norris, „Critical Citizens – Global Support for Democratic Government“.

Į kitą modelį greta pasitikėjimo politinėmis institucijomis kintamojo įtraukiame ir pasitenkinimo demokratija kintamąjį (7 lentelė).

7 lentelė. *Modelis Nr. 3 (pasitikėjimo politinėmis institucijomis indeksas + pasitenkinimas demokratija + kontroliniai kintamieji)*

	Referentinė kategorija – LVŽS				
	LSPD (1)	DP-TT (2)	Nebalsavo (3)	TS-LKD (4)	LRLS (5)
Pasitikėjimas pol. institucijomis	1,139* p = 0,017	1,126 p = 0,079	0,795*** p = 0,00000	1,123 p = 0,063	0,927 p = 0,341
Pasitenkinimas demokratija	1,319 p = 0,099	0,922 p = 0,703	0,793 p = 0,096	1,852** p = 0,002	1,342 p = 0,243
Sovietmečio vertinimas	0,906 p = 0,381	0,583*** p = 0,0004	0,978 p = 0,816	1,958*** p = 0,00000	1,298 p = 0,119
Lytis: Moterys (ref. Vyrai)	0,681 p = 0,081	0,784 p = 0,385	0,801 p = 0,231	0,716 p = 0,171	1,314 p = 0,401
Amžius	1,014 p = 0,072	0,986 p = 0,161	0,970*** p = 0,00001	1,041*** p = 0,00001	0,954*** p = 0,00004
Gyv. vieta: Kaimas (ref. Didmiestis)	1,750 p = 0,053	2,098 p = 0,054	0,521** p = 0,008	0,630 p = 0,127	0,352* p = 0,011
Gyv. vieta: Miestas (ref. Didmiestis)	1,461 p = 0,204	1,110 p = 0,802	0,739 p = 0,208	0,875 p = 0,661	0,308** p = 0,006
Socialinė padėtis	0,950 p = 0,463	1,013 p = 0,889	0,976 p = 0,686	0,883 p = 0,114	1,086 p = 0,420
Tautybė: Lietuvis (ref. Kita)	0,904 p = 0,816	0,282** p = 0,004	0,645 p = 0,204	3,847 p = 0,085	0,801 p = 0,724
Išsilavinimas: Aukštesnysis (ref. Aukštasis)	0,934 p = 0,817	1,958 p = 0,127	1,452 p = 0,195	0,717 p = 0,314	1,016 p = 0,973
Išsilavinimas: Nebaigtas vidurinis (ref. Aukštasis)	0,304* p = 0,029	2,959 p = 0,056	4,301*** p = 0,0002	0,682 p = 0,447	0,405 p = 0,413
Išsilavinimas: Profesinis (ref. Aukštasis)	0,553 p = 0,057	1,084 p = 0,861	2,541*** p = 0,001	0,689 p = 0,281	1,423 p = 0,394
Išsilavinimas: Vidurinis (ref. Aukštasis)	0,667 p = 0,283	1,832 p = 0,224	2,151* p = 0,012	0,899 p = 0,781	0,621 p = 0,348
Konstanta	0,176* p = 0,050	2,706 p = 0,345	32,143*** p = 0,00001	0,001*** p = 0,000	0,734 p = 0,810
Akaike Inf. Crit.	2,861.101	2,861.101	2,861.101	2,861.101	2,861.101

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

Šis modelis⁶² rodo, kad pasitenkinimas demokratijos funkcionavimu veikia statistiškai reikšmingai, lyginant balsavusiuosius už LVŽS su balsavusiaisiais už TS-LKD. Tiesa, įvedus šį kintamąjį pasitikėjimas politinėmis institucijomis šioje poroje praranda savo svarbą, taigi, lyginant balsavimą už šias dvi politines jėgas, stipriau veikia aukštesnio lygmens režimo paramos rodiklis. Daugiau statistiškai reikšmingų rezultatų, susijusių su šiuo kintamuoju, neaptinkama. O prieš tai gautas pasitikėjimo politinėmis institucijomis efektas išlieka tiek lyginant LVŽS su LSDP, tiek su nebalsavusiaisiais.

Galiausiai modelį papildome jau anksčiau nagrinėtu populistinių nuostatų kintamuoju. Ar tai kaip nors esmingai keičia prieš tai gautus pasitikėjimo ir pasitenkinimo demokratija efektus?

Modelyje⁶³ matyti, jog pats populizmo kintamojo koeficientas nėra statistiškai reikšmingas. Tačiau paaiškėja, kad jį įtraukus įvyko vienas pokytis – lyginant balsavusiuosius už DP-TT su LVŽS, pasitikėjimo politinėmis institucijomis kintamojo koeficientas tampa reikšmingas, labiau pasitikintys linkę balsuoti už DP-TT. Taigi prieš tai aptiktas reikšmingas ryšys, lyginant šitas dvi politines jėgas įtraukus tik populizmo indeksą, šiuo atveju sustiprina politinio pasitikėjimo efektą. Žinant, kad tiek Darbo partija, tiek „Tvarka ir teisingumas“ 2012–2016 m. kadencijoje dalyvavo valdančiosios koalicijos veikloje, tai vėlgi galima sieti su valdžios baudymo mechanizmu. Tai taip pat patvirtina, kad balsavimą už naujas partijas labiau veikia politinio pasitikėjimo kintamieji nei populistinės nuostatos.

Žvelgiant į modelio prognozuojamas reikšmes pagal pasitikėjimo politinėmis institucijomis indeksą (kontroliuojant kitus veiksniai) (2 pav.), matyti, kad, didėjant pasitikėjimui, labiausiai didėja tikimybė balsuoti už 2012–2016 m. kadencijos partnerius LSDP (nuo 6 proc.,

⁶² Modelis Nr. 3, palyginti su modeliu Nr. 1, yra statistiškai reikšmingai geriau paaiškinantis priklausomojo kintamojo sklaidą. Dispersinės analizės rezultatai (ANOVA): $F(5,4290) = 101,4344$, $p < 0,001$.

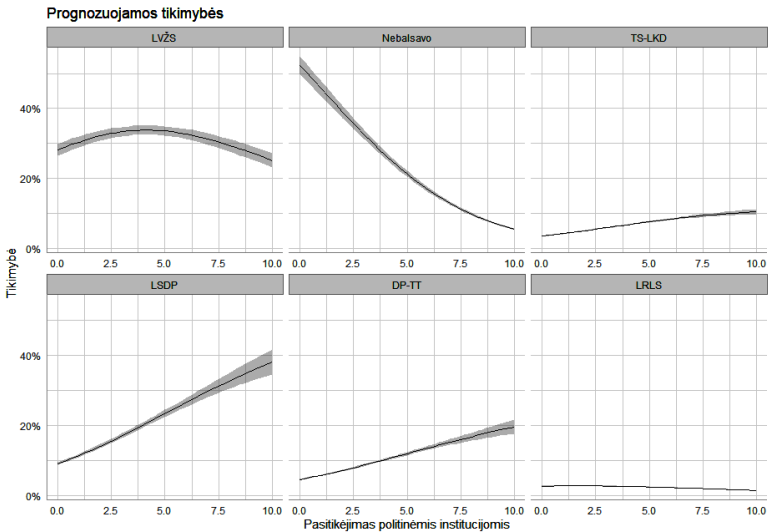
⁶³ Modelis Nr. 4, palyginti su modeliu Nr. 1, statistiškai reikšmingai geriau paaiškina priklausomojo kintamojo sklaidą. Dispersinės analizės rezultatai (ANOVA): $F(10,4290) = 107,8584$, $p < 0,001$.

8 lentelė. Modelis Nr. 4 (pasitikėjimo politinėms institucijomis indeksas + pasitenkinimas demokratija + populizmo indeksas)

	Referentinė kategorija – LVŽS				
	LSPD (1)	DP-TT (2)	Nebalsavo (3)	TS-LKD (4)	LRLS (5)
Pasitikėjimas pol. institucijomis	1,172** p = 0,006	1,167* p = 0,028	0,795*** p = 0,00001	1,133 p = 0,061	0,960 p = 0,637
Pasitenkinimas demokratija	1,361 p = 0,088	0,979 p = 0,925	0,784 p = 0,099	1,915** p = 0,002	1,441 p = 0,188
Populizmas	0,919 p = 0,622	1,377 p = 0,150	0,834 p = 0,207	0,814 p = 0,281	0,905 p = 0,695
Sovietmečio vertinimas	0,879 p = 0,278	0,590*** p = 0,001	1,029 p = 0,774	1,895*** p = 0,00001	1,399 p = 0,063
Lytis: Moterys (ref. Vyrai)	0,648 p = 0,064	0,722 p = 0,265	0,827 p = 0,332	0,626 p = 0,074	1,149 p = 0,695
Amžius	1,019* p = 0,024	0,990 p = 0,319	0,975*** p = 0,0003	1,050*** p = 0,00000	0,947*** p = 0,00004
Gyv. vieta: Kaimas (ref. Didmiestis)	1,785 p = 0,061	1,998 p = 0,089	0,487** p = 0,006	0,489* p = 0,029	0,269** p = 0,005
Gyv. vieta: Miestas (ref. Didmiestis)	1,459 p = 0,238	1,213 p = 0,655	0,661 p = 0,103	0,814 p = 0,524	0,286** p = 0,006
Socialinė padėtis	0,943 p = 0,437	1,003 p = 0,974	0,988 p = 0,849	0,900 p = 0,213	0,987 p = 0,907
Tautybė: Lietuvis (ref. Kita)	0,940 p = 0,895	0,267** p = 0,004	0,667 p = 0,270	7,754 p = 0,054	0,914 p = 0,900
Išsilavinimas: Aukštesnysis (ref. Aukštasis)	0,855 p = 0,614	1,868 p = 0,181	1,568 p = 0,142	0,628 p = 0,192	0,964 p = 0,944
Išsilavinimas: Nebaigtas vidurinis (ref. Aukštasis)	0,238* p = 0,015	3,120 p = 0,052	4,132*** p = 0,0005	0,564 p = 0,285	0,353 p = 0,358
Išsilavinimas: Profesinis (ref. Aukštasis)	0,509* p = 0,043	1,184 p = 0,723	2,912*** p = 0,0002	0,686 p = 0,309	1,195 p = 0,698
Išsilavinimas: Vidurinis (ref. Aukštasis)	0,717 p = 0,390	1,913 p = 0,208	2,268** p = 0,010	0,861 p = 0,715	0,480 p = 0,183
Konstanta	0,173 p = 0,120	0,565 p = 0,682	36,253*** p = 0,0002	0,001*** p = 0,00001	1,470 p = 0,823
Akaike Inf. Crit.	2,560.280	2,560.280	2,560.280	2,560.280	2,560.280

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

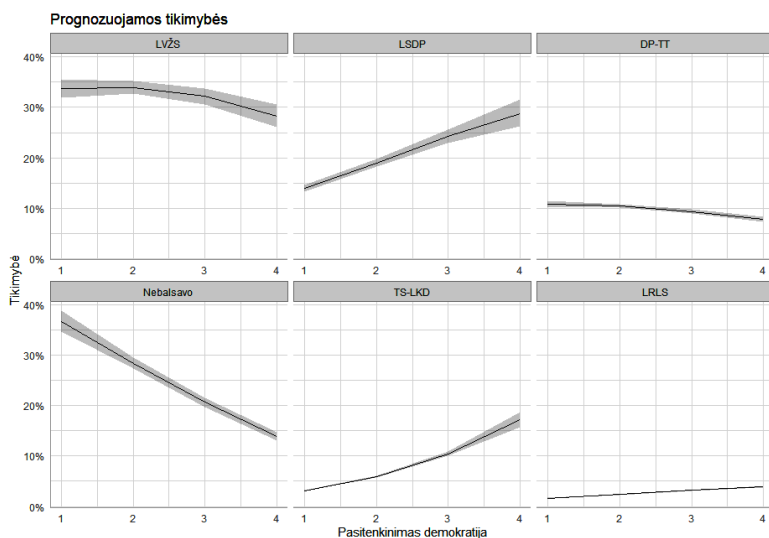
kai pasitikėjimo reikšmė minimali, iki 36 proc., kai ši reikšmė didžiausia) bei DP ir TT (nuo 3 proc., kai pasitikėjimo reikšmė minimali, iki 17 proc., kai reikšmė didžiausia), tai patvirtina, kad šį pasitikėjimą galima labiau sieti su konkrečių valdžioje esančių / buvusių partijų vertinimu. Tiesa, čia iš konteksto kiek iškrinta TS-LKD atvejis – jų elektoratas taip pat yra labiau pasitikintis politinėmis institucijomis. O kalbant apie LVŽS, matyti, kad didžiausia tikimybė balsuoti už šią partiją yra, kai politinio pasitikėjimo reikšmės vidutinės (34 proc.), ir yra mažesnė, kai politinio pasitikėjimo reikšmės mažos (28 proc.) ir didelės (24 proc.). Taigi partija pataiko į „vidutinį“ rinkėją. Ir akivaizdu, kad didelis nepasitikėjimas susijęs su nedalyvavimu rinkimuose.

2 pav. Modelio Nr. 4 prognozuojamos reikšmės pagal pasitikėjimo politinėmis institucijomis indeksą

Nagrinėjant prognozuojamas reikšmes pagal pasitenkinimo demokratija kintamąjį (3 pav.), atsiskleidžia kiek kitoks vaizdas. Didėsni pasitenkinimas siejamas su didesne tikimybe balsuoti už dvi

tradicines politines jėgas – LSDP (nuo 14 proc., kai pasitenkinimas mažiausias, iki 28 proc., kai pasitenkinimas didžiausias) ir TS-LKD (nuo 3 proc., kai pasitenkinimas mažiausias, iki 17 proc., kai pasitenkinimas didžiausias). DP ir TT nematomas šio kintamojo efektas. O LVŽS atveju efektas taip pat nėra didelis (nuo 33 proc., kai pasitenkinimas mažiausias, iki 28 proc., kai pasitenkinimas didžiausias).

3 pav. Modelio Nr. 4 prognozuojamos reikšmės pagal pasitenkinimo demokratija kintamąjį

Išvados

Straipsnyje mėginta atsakyti į klausimą, ar populstinės rinkėjų nuostatos gali būti siejamos su balsavimu už naujas politines jėgas, kurių sėkmė rinkimuose yra būdinga Lietuvos partinei sistemai, o jos dažnai yra priskiriamos populistinių partijų tipui.

Analizėje panaudojus „Palyginamosios rinkimų sistemų studijos“ (CSES) siūlomą populizmo nuostatų matavimą, kuris remiasi ideo-

loginiu požiūriu į populizmą, atsiskleidė, kad iš tiesų prasminga kalbėti apie kelias populizmo dimensijas, kaip ir teoriškai tikimasi šias nuostatas nagrinėjančioje literatūroje. Faktorinė analizė atskleidė, jog vieną dimensiją sudaro antielitistinės nuostatos politikų atžvilgiu, kitą – nuostatos, susijusios su žmonių vaidmeniu šalies valdyje ir pačia valdymo forma. Visgi empiriškai patikimą indeksą buvo galima suformuoti tik matuojant pirmąją – antielitistinę dimensiją.

Kalbant apie tai, kaip šios antielitistinės nuostatos veikia rinkiminį elgesį ir balsavimą už naują politinę jėgą laikomą LVŽS, pritaikyti multinominės regresijos modeliai atskleidė, kad antielitistinės populizmo nuostatos, nors ir paplitusios visuomenėje, nėra reikšmingos aiškinant balsavimą. Tai iš dalies būtų galima pagrįsti ir kitų tyrėjų atradimais, kad Lietuvos partijų siūlomas populistinis diskursas labiau apima dimensiją, susijusią su žmonių suverenumu, nuorodų į paprastus žmones yra daugiau nei antielitistinių nuorodų, tas pats būdinga ir LVŽS⁶⁴. Tiesa, nagrinėjant vien tik šias nuostatas (be kontrolinių kintamųjų), išryškėja skirtis tarp balsuojančiųjų už Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungą ir balsuojančiųjų už kitas dažnai populistinėmis įvardijamas partijas – Darbo partiją bei „Tvarką ir teisingumą“. Taigi negalime tvirtinti, kad populistinėmis nuostatomis pasižymintys rinkėjai yra labiau linkę rinktis naują politinę jėgą.

Analizė taip pat atskleidė, kad balsavimą už naują politinę jėgą (LVŽS) paaiškina pasitikėjimo / politinės paramos kintamieji, kurie, atrodo, yra labiau susiję su buvusių valdančiųjų vertinimu. Čia galima kalbėti apie mechanizmą, susijusį su Lietuvai ir visam Centrinės ir Rytų Europos regionui būdingu valdžios baudimu. Kiekvieną rinkimų ciklą valdantieji yra baudžiami, o nemaža dalis rinkėjų ieško alternatyvos, kuri dažnu atveju pasirodo naujos / atsinaujinusios politinės jėgos pavidalu, kaip 2016 m. įvyko su LVŽS, o kitos alternatyvos, kaip šiuo konkrečiu atveju TS-LKD, atmetamos, nes stipriau veikia kitos, labiau vertybinės skirtys.

⁶⁴ Jogilė Ulinskaitė, „Lietuvos politinės partijos populizmo amžiuje: 2016 ir 2020 m. Seimo rinkimų programų turinio analizė“, *Politologija* 101, nr. 1 (2021), 52–77, <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.101.2>.

Nors analizė ir atskleidė, kad populistinės individų nuostatos nėra tas kintamasis, kuris galėtų didesniu mastu paaiškinti balsavimą už naujas politines jėgas, visgi šis tyrimas turi ribotumą. Visų pirma, tyrime buvo siekiama patikrinti CSES tyrėjų siūlomą populistinių nuostatų matavimo įrankį, o tai leido nagrinėti populistinių nuostatų poveikį tik vienais 2016 m., ankstesnių prieinamų duomenų Lietuvos atveju nėra. Žinoma, tai daro išvadas ribotas, nes nagrinėjami tik vieni rinkimai ir vienods stipriai atsinaujinusios LVŽS atvejais. Nors LVŽS 2016 m. ir pasižymėjo populistiniu diskursu, visgi ryškesnį populistinį diskursą, kartu ir antielitistinį, naudojo į Seimą nepatekusios Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija bei politinė partija „Lietuvos sąrašas“⁶⁵. Galima manyti, kad būtent šios politinės jėgos galėjo labiau atitikti populistinių nuostatų sudarytą populizmo paklausą nei LVŽS. Tačiau jų įtraukimas į analizę komplikuotas dėl mažo už jas balsavusiųjų skaičiaus.

Taip pat, pasirodžius, kad su valdymu / suverenumu susijusi skalė nėra pakankamai patikima sudaryti indeksą, analizėje naudota tik antielitistinė populizmo dimensija. Todėl tolesni tyrimai galėtų praplėsti, papildyti ir koreguoti šią analizę, pasitelkus daugiau nei vienerių metų rinkimų duomenis, taip pat sukonstruojant kiek kitokį populistinių nuostatų matavimo įrankį nei siūlomas CSES tyrėjų ir naudojamas šiame tyrime. Kita galima tyrimų kryptis – naudoti populistines nuostatas kaip priklausomąjį kintamąjį, atskleidžiant Lietuvos populistinio piliečio profilį.

Literatūra

- Akkerman, Agnes, Andrej Zaslove ir Bram Spruyt. „‘We the People’ or ‘We the Peoples’? A Comparison of Support for the Populist Radical Right and Populist Radical Left in the Netherlands“. *Swiss Political Science Review* 23, nr. 4 (2017): 377–403. <https://doi.org/10.1111/spsr.12275>.
- Akkerman, Agnes, Cas Mudde ir Andrej Zaslove. „How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters“. *Comparative Political Studies* 47, nr. 9 (2013): 1324–1353. <https://doi.org/10.1177/0010414013512600>.

⁶⁵ Ten pat.

- Aleknonis, Gintaras ir Renata Matkevičienė. „Populism in Lithuania: Defining the Research Tradition“. *Baltic Journal of Law & Politics* 9, nr. 1 (2016): 26–48. <https://doi.org/10.1515/bjlp-2016-0002>
- Balcerne, Ilze. „Baltic Countries“. In *Populist Political Parties in East-Central Europe*, Vit Havlik ir Aneta Pinkova, 39–72. Brno: Muni Press, 2012.
- Barnea, Shlomit ir Gideon Rahat. „Out with the old, in with the “new”?: What constitutes a New Party?“ *Party Politics* 17, nr. 3 (2010): 303–320. <https://doi.org/10.1177/1354068810369148>.
- Caramani, Daniele. „Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government“. *American Political Science Review* 111, nr. 1 (2017): 54–67. <https://doi.org/10.1017/s0003055416000538>.
- Castanho Silva, Bruno, Sebastian Jungkunz, Marc Helbling ir Levente Littvay. „An Empirical Comparison of Seven Populist Attitudes Scales“. *Political Research Quarterly* 73, nr. 2 (2019): 409–424. <https://doi.org/10.1177/1065912919833176>.
- Easton, David. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley, 1965.
- Geurkink, Bram, Andrej Zaslove, Roderick Sluiter ir Kristof Jacobs. „Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles?“ *Political Studies* 68, nr. 1 (2019): 247–267. <https://doi.org/10.1177/0032321719842768>.
- Guiso, Luigi, Helios Herrera, Massimo Morelli ir Tommaso Sonno. „Demand and Supply of Populism“. *Bankpedia Review* 7, nr. 1–2 (2017): 7. https://doi.org/10.14612/guiso_herrera_morelli_sonno_1-2_2017.
- Hawkins, Kirk A., Cristóbal Rovira Kaltwasser ir Ioannis Andreadis. „The Activation of Populist Attitudes“. *Government and Opposition* 55, nr. 2 (2018): 283–307. <https://doi.org/10.1017/gov.2018.23>.
- Hawkins, Kirk Andrew, Scott Riding ir Cas Mudde. In *Measuring Populist Attitudes*. Mexico City: Committee on Concepts and Methods, 2012.
- Hawkins, Kirk ir Scott Riding. *Populist Attitudes and Their Correlates among Citizens: Survey Evidence from the Americas*. ECPR Workshop ‘Disassembling Populism (and Putting It Back Together Again): Collaborative Empirical Research on Interactions among Populism’s Attributes’, 2010.
- Hobolt, Sara, Eva Anduiza, Ali Carkoglu, Georg Lutz ir Nicolas Sauger. CSES Module 5 – Democracy Divided? People, Politicians and the Politics of Populism. CSES Planning Committee Module 5 Final Report, 2016.
- Hooghe, Marc ir Ruth Dassonneville. „A Spiral of Distrust: A Panel Study on the Relation between Political Distrust and Protest Voting in Belgium“. *Government and Opposition* 53, nr. 1 (2016): 104–130. <https://doi.org/10.1017/gov.2016.18>.
- Inglehart, Ronald ir Pippa Norris. „Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash“. *SSRN Electronic Journal*, 2016. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2818659>.

- Jacobs, Kristof, Agnes Akkerman ir Andrej Zaslove. „The Voice of Populist People? Referendum Preferences, Practices and Populist Attitudes“. *Acta Politica* 53, nr. 4 (2018): 517–541. <https://doi.org/10.1057/s41269-018-0105-1>.
- Jastramskis, Mažvydas (red.). *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Jastramskis, Mažvydas. „Kaip blaškosi Lietuvos rinkėjas? Kaitumas, protestas ir viltis politikoje“. In *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*, Mažvydas Jastramskis, 26–55. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Jastramskis, Mažvydas, Vytautas Kuokštis ir Matas Baltrukevičius. „Retrospective Voting in Central and Eastern Europe: Hyper-Accountability, Corruption or Socio-Economic Inequality?“ *Party Politics* 27, nr. 4 (2019): 667–679. <https://doi.org/10.1177/1354068819880320>.
- Jastramskis, Mažvydas. „The Logic of the Punisher: Retrospective Voting and Hyper-Accountability in Lithuania“. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 2021. <https://doi.org/10.1177/08883254211064488>
- Jonutis, Karolis. „Post-demokratija ir populistiniai diskursai Lietuvoje“. *Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2019.
- Jurkynas, Mindaugas. „Populist Parties in Lithuania: Curious Case of Party Order and Justice and Its Leadership“. *Polish Political Science Review* 7, 1 (2019): 120–137. <https://doi.org/10.2478/ppsr-2019-0008>.
- Kavaliauskaitė, Jūratė. „Tautos prisikėlimo partija ženklo tikrovės akvariuose“. In *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Ainė Ramonaitė, 248–306. Vilnius: Versus Aureus.
- Kenny, Paul D. *Populism and Patronage: Why Populists Win Elections in India, Asia, and Beyond*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2017.
- Klingemann, Hans-Dieter. „Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis“. *Critical Citizens* (1999): 31–56. <https://doi.org/10.1093/0198295685.003.0002>.
- Kriesi, Hanspeter. „The Populist Challenge“. *West European Politics* 37, nr. 2 (2014): 361–378. <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.887879>.
- Marcos-Marne, Hugo, Carolina Plaza-Colodro ir Tina Freyburg. „Who Votes for New Parties? Economic Voting, Political Ideology and Populist Attitudes“. *West European Politics* 43, nr. 1 (2019): 1–21. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1608752>.
- Mudde, Cas. „The Populist Zeitgeist“. *Government and Opposition* 39, nr. 4 (2004): 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Norris, Pippa (ed.). *Critical Citizens – Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- . *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. New York: Cambridge University Press, 2005.

- Pop-Eleches, Grigore. „Throwing out the Bums: Protest Voting and Unorthodox Parties after Communism“. *World Politics* 62, nr. 2 (2010): 221–260. <https://doi.org/10.1017/s0043887110000043>.
- Ramonaitė, Ainė. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus Aureus, 2007.
- Ramonaitė, Ainė (sud.). *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Ramonaitė, Ainė ir Mažvydas Jastramskis. „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“. In *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Ainė Ramonaitė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Rooduijn, Matthijs, Stijn Van Kessel, Caterina Froio, Andrea Pirro, Sarah De Lange, Daphne Halikiopoulou, Paul Lewis, Cas Mudde ir Paul Taggart. „The PopuList: an Overview of Populist, Far Right, Far Left and Eurosceptic Parties in Europe“ (2019). www.popu-list.org.
- Rooduijn, Matthijs. „What Unites the Voter Bases of Populist Parties? Comparing the Electorates of 15 Populist Parties“. *European Political Science Review* 10, nr. 3 (2017): 351–68. <https://doi.org/10.1017/s1755773917000145>.
- Rovira Kaltwasser, Cristóbal ir Steven M. Van Hauwaert. „The Populist Citizen: Empirical Evidence from Europe and Latin America“. *European Political Science Review* 12, nr. 1 (2019): 1–18. <https://doi.org/10.1017/s1755773919000262>.
- Schlomit, Barnea ir Gideon Rahat. „Out with the old, in with the “new”: What constitutes a new party?“ *Party Politics* 17, nr. 3 (2011): 303–320, <https://doi.org/10.1177/1354068810369148>
- Sikk, Allan ir Philipp Köker. „Party Novelty and Congruence: A New Approach to Measuring Party Change and Volatility“. *Party Politics* 25, nr. 6 (2017): 759–770. <https://doi.org/10.1177/1354068817747512>.
- Sikk, Allan. „Newness as a Winning Formula for New Political Parties“. *Party Politics* 18, nr. 4 (2011): 465–486. <https://doi.org/10.1177/1354068810389631>.
- Skirkevičius, Paulius. „Skirtingos, bet panašios? Naujųjų partijų vieta Lietuvos partinėje sistemoje“. *Politologija* 102, nr. 2 (2021): 75–115. <https://doi.org/10.15388/polit.2021.102.3>.
- Stanley, Ben. „A New Populist Divide? Correspondences of Supply and Demand in the 2015 Polish Parliamentary Elections“. *East European Politics and Societies: And Cultures* 33, nr. 1 (2018): 17–43. <https://doi.org/10.1177/0888325418783056>.
- . „Populism, Nationalism, or National Populism? An Analysis of Slovak Voting Behaviour at the 2010 Parliamentary Election“. *Communist and Post-Communist Studies* 44, nr. 4 (2011): 257–270. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2011.10.005>.

- „Populism in Central and Eastern Europe“. In *The Oxford Hand-book of Populism*, Cristóbal Rovira Kaltwasser, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, Pierre Ostiguy, 140–158. Oxford: Oxford UP, 2017.
- Učeň, Peter. „Parties, Populism, and Anti-Establishment Politics in East Central Europe“. *SAIS Review of International Affairs* 27, nr. 1 (2007): 49–62. <https://doi.org/10.1353/sais.2007.0021>.
- Ulinskaitė, Jogilė. „Lietuvos populistinių partijų atstovavimo samprata ir jos santykis su atstovaujama demokratija“. *Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018.
- „Lietuvos politinės partijos populizmo amžiuje: 2016 ir 2020 m. Seimo rinkimų programų turinio analizė“. *Politologija* 101, nr. 1 (2021): 52–77. <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.101.2>.
- Urbinati, Nadia. „Political Theory of Populism“. *Annual Review of Political Science* 22, nr. 1 (2019): 111–27. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753>.
- Van Der Brug, Wouter, Meindert Fennema ir Jean Tillie. „Anti-Immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote?“. *European Journal of Political Research* 37, nr. 1 (2000): 77–102. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00505>.
- Van Hauwaert, Steven M. ir Stijn Van Kessel. „Beyond Protest and Discontent: A Cross-National Analysis of the Effect of Populist Attitudes and Issue Positions on Populist Party Support“. *European Journal of Political Research* 57, nr. 1 (2017): 68–92. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12216>.
- Weyland, Kurt. „Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics“. *Comparative Politics* 34, nr. 1 (2001): 1. <https://doi.org/10.2307/422412>.